

**XUSNUDDINOVA ZULAYXO
XAMIDULLAYEVNA**

**KO'ZI OJIZ BOLALAR BILAN
OLIB BORILADIGAN
KORREKSION-PEDAGOGIK
ISH MAZMUNI**

USLUBIY QO'LLANMA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

XUSNUDDINOVA ZULAYXO XAMIDULLAYEVNA

**KO'ZI OJIZ BOLALAR BILAN
OLIB BORILADIGAN
KORREKSION-PEDAGOGIK
ISH MAZMUNI**

USLUBIY QO'LLANMA

Toshkent
«Osiyo tur»
2024

UO'K 004.71
KBK 32.973.202
X-17

Xusnuddinova Z.X. Ko'zi ojiz bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ish mazmuni. USLUBIY QO'LLANMA. – T.: "Osiyo tur", 2024. 78 b.

Mas'ul muharrir:

F.U.Qodirova – CHDPU, Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.

Taqrizchilar:

G.S.Abdullayeva - CHDPU, Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedrasi professor v.b., pedagogika fanlari doktori (DSc).

L.R.Xayitov – QDPI, Maktabgacha ta'lim nazaryasi kafedra mudiri, p.f.b.f.d (PhD) dotsent.

ISBN 978-9910-9397-4-7

Mundarija

KIRISH	4
1-MAVZU. Ko'zi ojiz bolalar rivojlanishining pedagogik-psixologik xususiyatlari	5
2-MAVZU. Ko'zi ojiz bolalar ta'limining tashkili-pedagogik, huquqiy asoslari	17
3-MAVZU. Ko'zi ojiz bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida olib boriladigan korreksion ishlar yo'nalishlari va ularning mazmuni	27
4-MAVZU. Korreksion-pedagogik ishni tashkil etish bosqichlari	45
5-MAVZU. Korreksion-pedagogik ishlar jarayonida individual yondashuvdan foydalanishning kompleks imkoniyatlari	51
6-MAVZU. Korreksion-pedagogik ishni tashkil etishda foydalaniladigan metodlar va didaktik o'yinlar	65
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI	69

KIRISH

Jahon miqyosida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoyalashga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashish mexanizmlari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Shu jumladan ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim-tarbiyasi, salomatligi, ijtimoiylashuvini ta'minlash, ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining moddiy va texnik bazasini boyitish hamda yangilash yuzasidan olib borilayotgan ishlar davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni [3], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori [6], O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori [16], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-apreldagi PQ-209-son "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori [16] asosida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning huquqlarini har tomonlama himoyalash va ularning bilimni rivojlantiruvchi asosiy omil hisoblanadigan ta'lim olish huquqini sifatli ta'minlash eng muhim majburiyatga aylanishi belgilab berilgan. Shu borada ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilar uchun sifatli ta'lim berish bo'yicha amaliy ishlar tizimli ravishda yo'lga qo'yilgan.

1-MAVZU.KO'ZI OJIZ BOLALARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Bugungi kunda uzluksiz ta'limning har bir bo'g'inida ta'lim oluvchilarning akademik faoliyati hamda ijtimoiy rivojlanishini barqaror ta'minlashga e'tibor kuchaytirilgan. Ta'lim oluvchilar orasida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar borki, ular ham sifatli ta'lim olishga, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishga haqlidirlar. Buning uchun ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida umumta'lim fanlarini o'qitish hamda korreksion mashg'ulotlarini tashkil etish jarayononi ijtimoiy buyurtmalar asosida hamda zamonaviy yondashuvlarga tayangan holda tashkil etilishi lozim.

Ko'rish qobiliyati deb - ko'rish analizatori orqali atrofdagi voqealikni his qilish va idrok etishga aytiladi. Miya tashqi dunyo haqidagi eng ko'p taassurotlarni ko'rish analizatori orqali oladi, ya'ni haqiqiy obyektlar va hodisalar haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko'rish analizatori yordamida turli xil predmetlarning (yorug'lik, rang, kattalik) muhim xususiyatlari o'rganiladi, fazoda mo'ljal olinadi, tasviri va me'moriy san'at idrok etiladi va tabiatdagi murakkab o'zgarishlar kuzatiladi.

Ko'rish nafaqat ko'ruv idrokni, balki fazoviy tasavvurlarni (fazoda mo'ljal olish, harakat sohasi) rivojlantirishda ham katta rol o'ynaydi, chunki harakatlar vizual nazorat ostida rivojlanadi. Ko'ruv-fazoviy tasvirlar bola uchun maktabda o'qish jarayonida ayniqsa muhimdir, chunki alifbo harflari, raqamli tasvirlar, geografik xaritada yo'nalish va boshqalarni o'zlashtirish ko'ruv-fazoviy tasvirlarning ma'lum darajada rivojlanishini nazarda tutadi. Ko'ruv idrok ko'ruv analizatori tomonidan amalga oshiriladi, bu vizual stimullarni idrok etish va tahlil qilishni amalga oshiradigan murakkab nervoretseptor tizimini anglatadi. Ko'ruv idrokning o'ziga xos xususiyatlari - atrofdagi dunyoni ko'rishning uzoqligi, aniqligi, bir vaqtning

o'zida va yaxlitligidadir.

Ko'ruv analizator bir qator xususiyatlar bilan ajralib turadigan eng murakkab va eng mukammal organ. U terituyish, teginish, hidlash, eshitish analizatorlari bilan yaqin aloqada bo'lib, ular bilan murakkab dinamik aloqa tizimlarini hosil qiladi. Shu sababli, vizual funksiya boshqa funksiyalarning faoliyatiga ta'sir qiladi, ular bilan murakkab, sintetik tasvirlarni kompleks ravishda shakllantiradi, real dunyo obyektlari va hodisalarini aks ettiradi.

Ko'rish analizatori

Ko'rish
analizatorining
tuzilishi

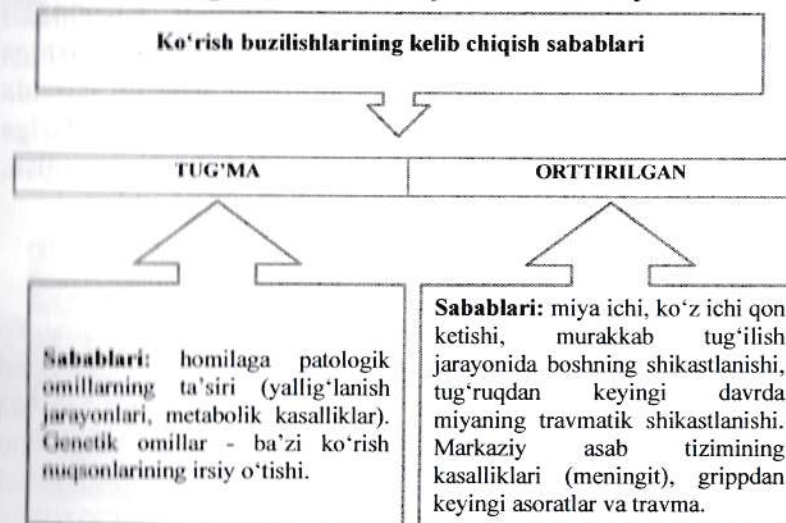

Ko'ruv analizator periferik (ko'z), o'tkazuvchi (ko'ruv nervi, subkortikal nervi hujayralari) va markaziy qismdan (ensa qismida joylashgan miya yarim sharlarining ko'ruv zonolari) iborat. Ko'ruv analizatorning periferik qismi uchta qobiqdan iborat: tashqi, o'rta va ichki. Tashqi qobiq ko'z olmasini aylantiruvchi mushaklarni va oldingi shaffof qismini – shox pardani o'z ichiga oladi. O'rta qobiqda qon tomirlari, rangdor parda va qorachig'dan iborat. Ichki qobiq (sechatka) ko'zning sezuvchi (retseptorlari) apparati hisoblanadi va u ko'ruv hujayralari bo'lmish tayoqcha hamda kolbachasimon hujayralardan tashkil topgan. Ko'z olmasining ichki qismini shishasimon tana (rangsiz jelatinli massa) va periferik qismni markaziy qism bilan bog'laydigan optik nervni tashkil qiladi[20].

Shox parda, linza va shishasimon tana ko'zning murakkab

tarkibiy qismi bo'lib, yorug'likning optik sinishi tizimidir. Ushbu tizimning me'yorda ishlashi to'g'ri sinishni (ko'zning yorug'lik sinishi qobiliyatini) ta'minlaydi hamda obyektдан keladigan nurlar sechatkada sinadi. Bunday holda, predmet to'liq va aniq idrok qilinadi. Natijada bolaning aqliy rivojlanishi ta'minlanadi.

Ko'rish analizatorining buzilishi atrofdagi voqelikni bilishda sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ijtimoiy aloqalarni toraytiradi, bolaning mo'ljal olishini, ko'plab faoliyat turlari bilan shug'ullanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Shuningdek, ko'rishning sezilarli darajada pasayishiga olib keladigan ko'zda nurning sinish qobiliyatining buzilish turlari, **miopiya** (uzoqdan yaxshi ko'ra olmaslik) va **gipermetropiyan** (yaqindan predmetlarni ko'ra olmaslik, uzoqdan ko'rish) o'z ichiga oladi. Miopiyada ko'zning sinishi buzilishi obyektдан keladigan nurlar sechatkada emas, balki uning oldida sinishida namoyon bo'ladi. Gipermetropiyada obyektдан keladigan nurlarning sinishi sechatkaning orqasida sodir bo'ladi. Ushbu og'ishlar tufayli sechatkada noaniq tasvirlar hosil bo'ladi. Bolalarda gipermetropiya miopiyaga qaraganda kamroq uchraydi va kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda

keng tarqalgan bo'lib, yoshi kattalashgani sayin sezilarli darajada pasayadi. Bugungi kunda miyopiyali bolalar soni ortib bormoqda. Miyopiya insonda statsionar bo'lib qolmaydi, lekin kuchayishi mumkin. Bu odatda maktabda va uyda o'quv ishlarining sanitariya-gigiyena qoidalari buzilgan taqdirda (yorug'likning yetarli emasligi, ko'rishning haddan tashqari yuklanishi) sodir bo'ladi. Progressiv miopiya bilan ko'rish va tananing umumiy holati yomonlashadi (masalan, harakat-tayanch apparatining zaiflashishi). O'z navbatida, ko'zning yallig'lanish jarayonlari, bolalarning yuqumli kasalliklari (qizamiq, suvchechak va boshqalar) miopiyaning kuchayishiga ta'sir qiladi, shuning uchun bolalarning ko'rish holati to'g'risida o'z vaqtida ma'lumotga ega bo'lish va shifokorning tavsiyalariga qat'iy rioya qilish kerak (korreksiyalovchi ko'zoynak taqish, shifokorlar tomonidan berilgan tavsiyalarga rioya qilish).

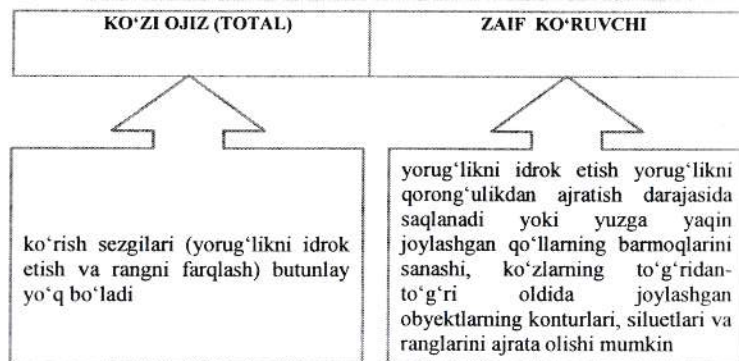
Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ko'ruv analizatorning buzilish darajasiga ko'ra 2 toifaga bo'linadi.

Ko'zi ojiz bolalar (total ko'rmaslik)

Zaif ko'ruvchi bolalar

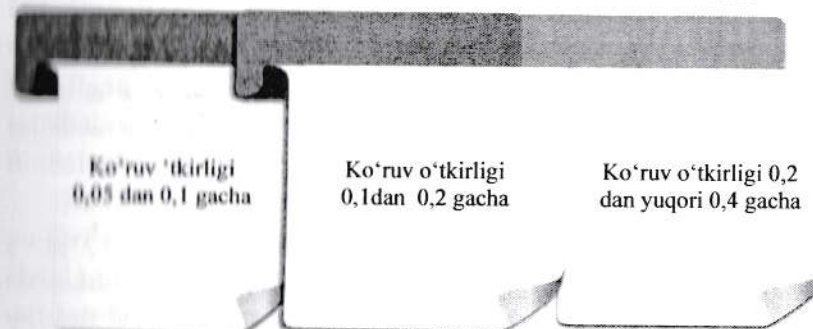

Ko'zi ojiz bolalar deb - ko'rish sezgilari yo'q yoki yorug'likni idrok etishi saqlanib qolgan yoki qoldiq ko'rish qobiliyatiga ega

bo'lgan bolalarga aytiladi (ko'zning maksimal ko'rish o'tkirligi 0,04 ga teng bo'lgan bolalar).

Ko'zi ojizlik - bu ikki tomonlama, davolab bo'lmaydigan ko'rish qobiliyatini yo'qotishlik[61].

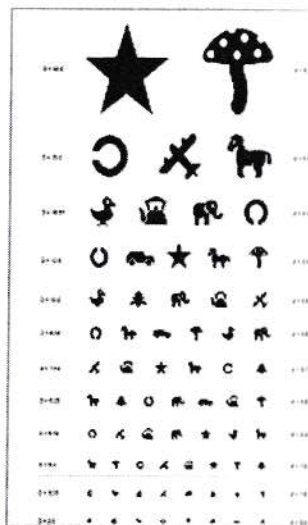
Zaif ko'ruvchilar ko'rish o'tkirligiga ko'ra quyidagicha turga bo'linadi:

Ko'ruv analizatorning disfunktsiya darajasi ko'rish o'tkirligining pasayishi bilan belgilanadi, bu 10-12 turdagi harflar yoki belgilardan iborat jadvallar (masalan, Golovin jadvali) bo'yicha tekshiriladi. Bolalarda ko'rish o'tkirligini tekshirish uchun turli xil tanish predmetlar tasvirlangan jadvallar qo'llaniladi. Har bir keyingi belgilar qatori oldingisiga nisbatan mos ravishda 0,1 ko'rish o'tkirligidagi farqni bildiradi. 5 m masofada jadvalning o'ninchi qatorining harflari yoki belgilarini aniqlash qobiliyati bilan tavsiflangan ko'pchilik odamlarning ko'rish o'tkirligi 1,0 ni tashkil qiladi va normal hisoblanadi. Ushbu masofada beshinchi qatorning harflari va belgilarini aniqlaydigan subyektning ko'rish o'tkirligi 0,5, birinchi qatorda esa - 0,1ga teng[47].

Agar ko'rish o'tkirligi 0,1 dan past bo'lsa, barmoqlar sanaladi. Qo'l barmoqlarini 5 m masofada sanagan bolaning ko'rish o'tkirligi 0,09 ga teng. 2 m masofada barmoqlarning bir xil soni taxminan 0,04 ko'rish o'tkirligiga, 0,5 m masofada - 0,01 va 30 sm masofada - 0,005 ga to'g'ri keladi. Agar bola

yorug'lik va qorong'ulikni ajrata olmasa, uning ko'rish o'tkirligi

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning aksariyati qoldiq ko'rish qobiliyatiga ega. Ko'rish nuqsonning paydo bo'lishi vaqti ko'zi o'jiz bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun juda muhimdir. Ko'zi o'jizlik qanchalik tez paydo bo'lsa, og'ishlar, psixofizik xususiyatlar va rivojlanishning o'ziga xosligi shunchalik sezilarli bo'ladi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishi ko'ruvchi bolalarning rivojlanishi bilan bir xil qonuniyatlarga ega, ammo jiddiy birlamchi ko'rish buzilishi turli xil ikkilamchi og'ishlarda va bolalarning aqliy rivojlanishining xususiyatlarida namoyon bo'ladi.

Obyektlar va hodisalarning belgilarini vizual ravishda (ko'rish yordamida) idrok eta olmaslik, fa'zoda mo'ljal olish va harakatlanishni yomonlashtiradi va shuning uchun ko'zi ojiz bolalarning hissiy va intellektual funksiyalarining o'zaro ta'sirini buzadi, obrazli fikrlashning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Ko'zi ojiz bolalar tovushga nisbatan o'ziga xos reaksiya bildirishlari bilan ajralib turadilar. Erta yoshdagi ko'rish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarda tovush qo'zg'atuvchilari muhim taxminiy

qiyamatga ega, ammo kelajakda boshqa analizatorlarning funksiyalari faollashishi tufayli asta-sekin zaiflashadi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda tovushga nisbatan mo'ljal olish katta ahamiyat kasb etadi, hattoki kuchayib rivojlanadi. Sababi tovushlar, fazoda mo'ljal olish va harakatlanishning asosiy omili hisoblanadi.

Chuqur ko'rishdagi nuqsonlar, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaning harakat ko'nikmalarini shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi. Harakatlanishni (yurishni) o'rganish jarayonida yuzaga keladigan muvaffaqiyatsizliklar va qiyinchiliklar yoqimsiz tajribalar, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda harakatlanish funksiyalarining keskin cheklanishiga olib keladi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kognitiv jarayonlarning yuqori shakllarini (diqqat, mantiqiy fikrlash va nutq, xotira) rivojlanishi deyarli meyyorda bo'ladi. Shu bilan birga, sezgi va intellektual funksiyalarning o'zaro ta'sirining buzilishi ularning aqliy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda to'plangan og'zaki (mavhum) bilim va aniq g'oyalar o'rtasida to'g'ri bog'liqlik katta qiyinchilik bilan shakllanadi. Ular mavhum tushunchalarni ma'lum ma'noga ega so'zlarga qaraganda osonroq o'rganadilar. Ko'rishning yo'q qilishi hissiy-ixtiyoriy soha va xarakterning o'ziga xosligiga ta'sir qiladi. Shuningdek, o'rganish, o'ynash, kasbni egallashdagi qiyinchiliklar, kundalik muammolar, murakkab tajribalar va salbiy reaksiyalarni keltirib chiqaradi. Ba'zi hollarda karakter va xulq – atvorning o'ziga xosligi noaniqlik, passivlik, moyillik va o'zini izolyatsiya qilishda, boshqalardan ayb qidirish, qo'zg'aluvchanlik va hatto tajovuzkorlikda namoyon bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ko'rish qobiliyatini yo'qotish vaqti bilan ajralib turadi. Ko'zi ojiz bolalarda u tug'ilgandan keyin (maktabgacha yoki maktab yoshida) yo'qolganligi sababli, ilgari shakllangan vizual tasvirlarning safsatligi ularning rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Bola qancha kech ko'rish qobiliyatini yo'qotsa, uning xotirasida

avvalgi vizual tasvirlarning izlari qancha ko'p bo'lsa, og'zaki tavsiflar asosida obyekt yoki hodisaning tasviri shunchalik oson tiklanadi. Bunday holda, vizual tasvirlarni uzoq vaqt ushlab turadigan vizual xotira yetakchi rol o'ynaydi. Vizual tasvirlarni asta-sekin yo'qolishi bolalarda individual ravishda sodir bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bola psixofizik rivojlanishning muhim imkoniyatlarini va to'liq bilish jarayonlarining asosiy imkoniyatini saqlab qoladi. Bunday bolaning normal aqliy faoliyati saqlangan analizatorlarga tayanadi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolada maxsus ta'lim sharoitida teri-tuyish, eshitish, ta'm bilish va boshqa analizatorlardan foydalanishga o'rgatiladi. Aynan shu asosda kompensatsiya jarayonlarida yetakchi bo'lgan kognitiv faoliyatning yuqori shakllari (ixtiyoriy diqqat, tafakkur, nutq, tasavvurni qayta tiklash, mantiqiy xotira) rivojlanadi. Ta'limning birinchi bosqichida kompensatsiya tizimi voqelikni ko'rgazmali-xarakatli va kelajakda to'g'ri aks ettirish uchun sharoit yaratadi, ammo tajriba to'plash darajasi og'zaki-mantiqiy shaklda bo'lib, u sezgirlikning saqlanib qolgan turlari yordamida voqelikni bevosita idrok etish asosida shakllantirilishi kerak. Ushbu bosqichda aqliy faoliyatning yuqori shakllari dominant rol o'ynaydi. Kompensatsiya jarayonlari ko'p jihatdan qoldiq ko'rishning xavfsizligiga bog'liq. Ko'rishning eng kichik qoldiqlari ko'zi ojiz bolaning fazoda mo'ljal olishi va kognitiv faoliyati uchun muhimdir. Eshitish analizatorining kompensatsion imkoniyatlarni rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Masalan, eshitish analizatori ko'zi ojiz insonga tashqi muhit haqida kerakli ma'lumotlarni beradi. Harakatlanayotgan transport vositalarining shovqiniga reaksiya ko'zi ojiz insonga ularning yo'nalishi, hajmi, tezligi to'g'risida xulosa chiqarishga va ko'chani xavfsiz kesib o'tishga imkon beradi. Teri -tuyish ham ko'zi ojiz insonga kerakli ma'lumotlarni beradi. Masalan, yo'l qoplamasining sifati (beton, asfalt, tuproq), yo'lka toshlari, uylarning devorlari, do'kon derazalari va boshqalar ko'zi ojiz insonlarga atrofning murakkab muhitida

harakat qilishga yordam beradi. Kompensator vositalar ko'zi ojiz bolalar va kattalarga to'siqni yoki masofani hiss qilish, fazoda harakat qilishda ko'zi ojiz insonga yordam berishi kuzatiladi. Ushbu tuyg'u murakkab funksional tizimlarning faoliyatiga asoslanadi. Kompensatsion jarayonlardan yana biri bu - nutq. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar atrofdegilar bilan muloqatga kirishishi o'ziga xosdir. O'ziga xosligi yozma nutqni egalishi bilan ifodalaniladi. Ularning yozma nutqi haraf tizimiga asoslanadi. Shartli belgilardan foydalanish ko'zi ojizlarni har bir harfi 6 nuqtadan tashkil topgan Brayl relyef tizimi orqali o'qish va yozishni o'rgatish imkonini beradi. Ushbu nuqtalarning turli xil kombinatsiyalari alifboning barcha harflarini, raqamlarini, tinish belgilarini va boshqalarni ko'rsatish uchun yetarli belgilar sonini olishga imkon beradi. L.S.Vigotskiyning ta'kidlashicha, ko'zi ojizlar oltinchi (issiqlik) deb ataladigan tuyg'uga ega, bu ularga ma'lum masofa oralig'idagi jismlarni sezish imkonini beradi. Ko'zi ojizlik harakatlarning shakllanishini kechiktiradi, bu jismoniy tarbiya darslarida ham sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Ushbu nuqsonni kompensatsiyalash uchun ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda eshitish teri-tuyish va hid bilish sezgilariga asoslangan holda o'z harakatlarini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari qo'llaniladi. Maqsadli va to'g'ri taqsimlangan jismoniy mashqlar ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ikkilamchi buzilgan harakat funksiyalarini tuzatish uchun kuchli vositadir. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ko'rish nuqsonlarini bartaraf etishning samarali vositasi ovoqli shartli belgilardan foydalanish hisoblanadi. Ovoqli shartli belgilarga asoslangan turli xil tiflotexnikalardan foydalangan holda, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar atrofdegilar narsalar va hodisalarning vizual belgilarini sezishlari mumkin. Kompensatsiya jarayonlarining natijadorligi, ko'rish funktsiyasining shikastlanish vaqti va darajasi, ko'rish nuqsonlarining kelib chiqish sabablari kabi omillarga bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, kompensatsiya

bolada hayotining birinchi oylaridan boshlanadi va nafaqat yetishmayotgan ko'rish funksiyasini almashtiradi emas, balki funksiyalarning o'zaro ta'sirining yangi tizimlarining paydo bo'ladi. murakkab jarayonidir. L.I.Solntsevaning fikriga ko'ra, ko'zi ojizlikni kompensatsiyasi - bu yaxlit aqliy ta'lim, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaga tashqi dunyoni adekvat va faol aks ettirishni ta'minlaydigan va har bir yosh davrlariga xos bo'lgan turli xil faoliyat shakllarini o'zlashtirish imkoniyatini yaratadigan hissiy vosita va intellektual tarkibiy qismlar tizimidir. Kompensatsiya tufayli, albatta, nuqson to'liq qoplanmaydi. Eng qiyin kompensatsiya ta'sirlangan analizator bilan chambarchas bog'liq bo'lgan aqliy jarayonlardir. Asosiy nuqsonni kompensatsiyalash ko'rishda nuqsoni bo'lgan bola faoliyatini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan ta'lim va tarbiya tizimi, mazmuni va usullarini maqbul tashkil etish sharoitida amalga oshiriladi. Individual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kompensatsiya jarayonlari jismoniy rivojlanish, nutq, fazoda mo'ljal olishdagi kamchiliklarini bartaraf etish bo'yicha, korreksion-tarbiyaviy chora-tadbirlar bilan birgalikda eng samarali tarzda amalga oshiriladi. Ko'zi ojizlar bilan taqqoslaganda, nisbatan katta guruhni zaif ko'ruvchi bolalar tashkil etadilar. Ular odatdagi tuzatish vositalaridan (ko'zoynaklardan) 0,05 dan 0,4 gacha foydalanganda yaxshiroq ko'rishadi. Zaif ko'ruvchi bolalar guruhiga ko'rish o'tkirligi yuqori, ammo ko'rish funksiyalarning boshqa buzilishlariga ega bo'lgan bolalar masalan, ko'rish maydonining torayishi, aniqlikning pasayishi, ko'rishning sekinlashishi kuztilgan bolalar ham kiradi. Zaif ko'ruvchi bolalar ham fazoda mo'ljal olishga qiynalishadi. Ko'zi ojiz bolalar va zaif ko'ruvchi bolalar o'rtasidagi asosiy farq shundaki, zaif ko'ruvchi bolalarda ko'rish funksiyasi sezilarli darajada buzilgan bo'lsa ham, ko'rish analizatori idrok etishning asosiy vositasi bo'lib qoladi. O'quv jarayoni (o'qish, yozish)da ko'rish analizatoridan

sog'lom bolalardek, yetakchi o'rinda foydalanadilar.

Zaif ko'ruvchi bolalarga ko'rishni korreksiyalash uchun maxsus optik vositalar (teleskopik ko'zoynaklar, kontakt linzalari, lupalar, projektorlar) taqdim etiladi, o'quv xonalarida yorug'lik kuchayadi (yorug'lik kuchi 500-700 kandela (CD), lat. candela-sham) katta shriftli darsliklar va maxsus chiziqli daftarlardan foydalaniladi. Maxsus bir kishilik stollar to'g'ri moslikni, vizual obyektlarni ko'zdan kerakli masofada joylashtirish imkoniyatini beradi.

Zaif ko'ruvchi bolalarda, cheklangan tasvvauralar bilan bir qatorda, idrok etish natijasi buzilgan va sekin bo'ladi. Ko'rinishlar loyqa va beqarorlik bilan ajralib turadi. Zaif ko'rish bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishiga ta'sir qiladi: ma'lum darajada yodlash jarayonlari sekinlashadi, bilish jarayonlari qiynalashadi. Bunday bolalarning jismoniy rivojlanishidagi kuchlik cheklangan harakatlarning natijasi bo'lishi mumkin.

Zaif ko'ruvchi bolalar asabiylashish, muloqotga kirishmaslik, negativizm va boshqa salbiy xarakter xususiyatlaridan kelib chiqadigan ba'zi xatti-harakatlar bilan ajralib turadi. Ushbu kamchiliklar tufayli o'qish, o'yin faoliyatida tengdoshlar bilan aloqa qilishdagi muvaffaqiyatsizliklar va qiyinchiliklar bilan ishtirok etadilar. Shu munosabat bilan, ko'zi ojiz bolalar maxsus ta'lim va tarbiya sharoitlariga muhtojdirlar. Ko'rishdagi nuqsonni qoplash uchun tiflotexnik va audioo'quv vositalari keng qo'llaniladi.

Tiflotexnika - o'quv vositalarining umumiy maqsadi ko'rish nuqsonlari bo'lgan bolalarning o'rganish imkoniyatlarini normal ko'radigan o'quvchilar darajasiga yaqinlashtirishdir. Buning uchun fiziologik tizimning buzilishini axborot teng tizimi bilan qoplash kerak. Texniko'quv vositalari obyektlar va hodisalarning vizual belgilari to'g'risidagi ma'lumotlarni bilvosita yetkazishda yordam beradi, ta'sirlangan odam o'rniga xavfsiz analizatorlar, eshitish yoki teginish signallari, shuningdek, ular ko'r odamdan boshqalarga ma'lumot uzatishda teskari aloqa funktsiyalarini

bajaradilar. Shu maqsadda turli xil qurilmalar qo'llaniladi – eng oddiy qurilmalardan (masalan, igna ichiga ipni kiritish uchun moslama) fotovoltaiik signalizatsiya moslamalari, kalkulyatorlar, nutq sintezatorlari va boshqalar.

Optik tuzatish vositalariga qo'shimcha ravishda audiovizual qurilmalar, saqlash moslamalari bo'lgan elektron optik tizimlar, videomagnitofonli maxsus yopiq televizion qurilmalardan foydalanish mumkin. Tiflotexnik asboblari va audiovizual o'quv vositalari ma'lumot uzatishning yuqori ishonchliligi va aniqligini ta'minlaydi, bu o'quv jarayonini optimallashtirishga, uning sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi [49].

2. MAVZU. KO'ZI OJIZ BOLALAR TA'LIMINING TASHKILI-PEDOGOGIK, HUQUQIY ASOSLARI

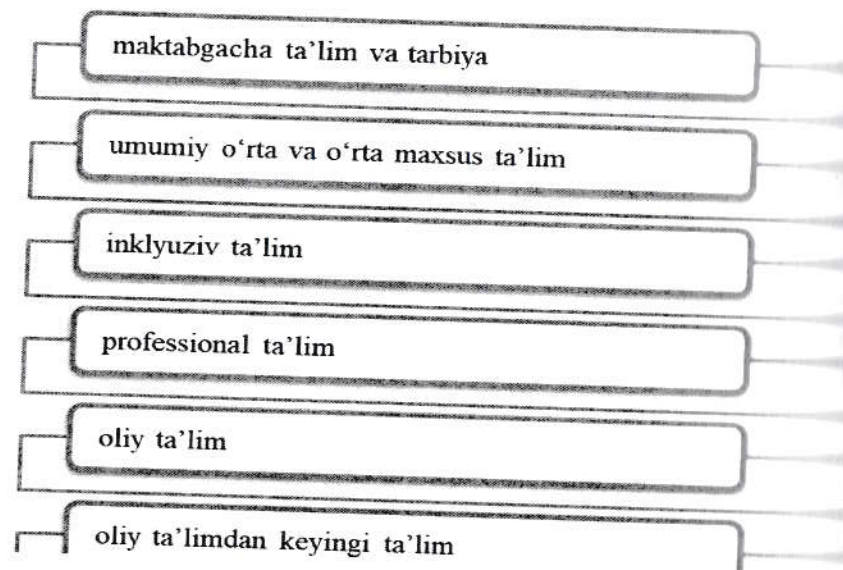
Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'limi va tarbiyasini tashkil etishni o'rganuvchi fan tiflopedagogika fani hisoblanadi. Tiflopedagogika ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ta'limni takomillashtirish yo'llarini, o'quv tarbiya jarayonini tashkil etish metodlarini, maxsus maktab hamda maktabgacha muassasalar tuzilmasini, ularning ta'lim tarbiyasining tashkiliy shakllarini ishlab chiqadi.

Tiflopedagogika - yunonchadan *typhlos* ko'r va *pedagogika* deb tarjima qilinadi. U maxsus pedagogikaning ko'r va zaif ko'ruvchi bolalarni o'qitish, tarbiyalash hamda ularni mehnatga tayyorlash masalalarini ishlab chiquvchi sohasidir.

Tiflopedagogika asoslari - o'qitish mazmun, usullarini ishlab chiqish va tashkil etish, ko'rsatkichlar va ko'rsatkichlarni mehnat vakasb-hunarga tayyorlash, ularni o'qitish va tarbiyalash uchun maxsus muassasalarning turi va tuzilmasini belgilash, o'quv rejalari, dasturlar, darsliklar, xususiy metodikalar barpo etishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish.

Tiflopedagogikaning maqsadi - ko'rishda nuqsonlari bo'lgan bolaning haqiqiy va potentsial imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirish va uni maxsus ta'lim orqali erta iqtisodlashuviga sharoit yaratishdir.

Tiflopedagogikaning maqsadiga asoslanib, maqsadga erishish uchun amalga oshirishni talab qiladigan bir qator muhim vazifalarni ajratish mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

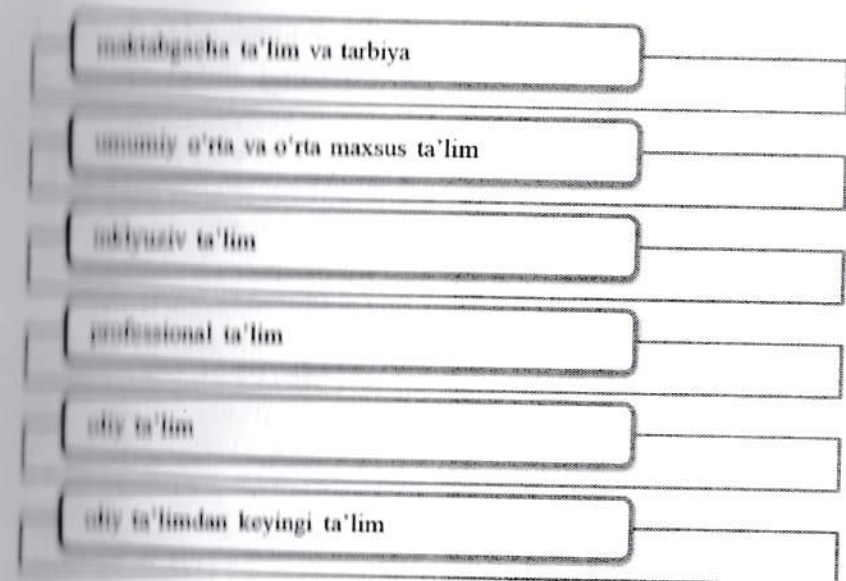

Tiflopedagogikaning eng muhim vazifasi: bolalarda saqlanib qolgan ko'rish imkoniyatlaridan o'qish jarayonida to'g'ri foydalanish va uni rivojlantirish, ko'rish imkoniyatlarini saqlash uchun sharoit vujudga keltirish, ta'limning texnika vositalarini qo'llashdan iborat.

Tiflopedagogikaning obyekti - ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaning shaxsiyati.

Tiflopedagogikaning predmeti - ko'rishda nuqsonlari bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish, ushbu bolalarda rivojlanish va xatti-harakatlarning og'ishlarini o'z vaqtida aniqlash, oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan eng samarali usullar va vositalarni aniqlash jarayonidir.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim tizimi O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun[3]ga asosan quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan bolalarni, shuningdek reabilitatsiya qilish va sog'lomlashtirishga muhtoj bolalarni o'qitish, tarbiyalash va integratsiya qilish uchun qulay muhit yaratish sog'lom, faol, to'laqonli, jamiyatga moslashgan bola shaxsini shakllantirish, maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi 391-son "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomil-lashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarorining[14] 3-ilovasiga muvofiq "Ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va qo'shma tipdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risidagi qo'shma" ga asosan ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan va qo'shma turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun guruhlar tashkil etiladi.

Ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va qo'shma tipdagi maktabgacha ta'lim

tashkilotlarining maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari	
Maqsadlari:	Vazifalari:
- bolaning ta'lim olishga bo'lgan huquqi amalga oshirilishini ta'minlash; - bolalarni o'qitish va tarbiyalash, jamiyatga moslashtirish, shuningdek, rivojlanishidagi nuqsonlarni korektsiyalash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish; - bolalarning yosh va o'ziga xos imkoniyatlariga, qobiliyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ularning jismoniy, aqliy va ma'naviy kamol topishini ta'minlash; - bolaning shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, uning ijtimoiy tajriba orttirishini ta'minlash.	- Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablariga, shuningdek, ular asosida ishlab chiqilgan ta'lim-tarbiya va korektsion ishlarni tashkil etish dasturlariga muvofiq tarbiyalanuvchilarga ta'lim-tarbiya va korektsiya-pedagogik yordam berilishini ta'minlash; - bolalarda Vatanga muhabbat, oilaga hurmat bilan munosabatda bo'lish, milliy qadriyatlar va urf-odatlariga hurmat, o'ziga va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalash; - tibbiy abilitatsiya va reabilitatsiya o'tkazish, bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarni kompensatsiya va korektsiya qilish; - bolalarga sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya olish imkonini beradigan shart-sharoitlar yaratish; - bolalarning ijtimoiy moslashuvchanligini hamda ta'lim va tarbiya olishni davom ettirishga tayyorligini ta'minlash; - bolalarni umumta'lim muassasalarida o'qishga tayyorlash; - o'quv jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni joriy etish

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son Qarori[6] hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil

12-oktabrdagi 638-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarorning [16]2-ilovasi "Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risida"gi Nizomga asosan ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari tashkil etiladi.

"Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarining maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

"Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar	
Maqsadlari:	Vazifalari:
- Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya berish, korektsiyalash va davolash-sog'lomlashtirish; - muassasalari hisoblanadi hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning umumiy o'rta ta'lim olishda va ularni bilish imkoniyatlariga muvofiq tarbiyalashda, ularning jamiyatga moslashuvi va integratsiyalashuvida ko'maklashish, shuningdek, ijtimoiy yordamga muhtoj oilalarga farzandlarini tarbiyalash va ularga ta'lim berishda yordam ko'rsatish	- O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (keyingi o'rinlarda — vazirlik) tomonidan tasdiqlangan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish maxsus o'quv dasturlari talablari asosida bilim olishni ta'minlash; - shaxsga va ijtimoiy yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarning eng maqbul rivojlanishini ta'minlash maqsadida tabaqalashtirilgan va individual ta'limni tashkil etish; - shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy hayotda va mehnat faoliyatida xulq-atvorning eng maqbul modelini shakllantirish orqali shaxsni tarbiyalash; - o'quvchilarni umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim sharoitida o'qishga tayyorlash; - o'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, hayotiy qobiliyatlarining shakllanishi uchun zarur korektsion (tuzatuvchi) — rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish; - o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ularning psixik funksiyalari va salomatligi tizimli tarzda kuzatilishini tashkil etish.

Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan

bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarorning [16]1-ilovasi "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizomga asosan ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim tashkil etiladi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, xususan ko'zi ojiz va ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Mazkur yo'nalishdagi islohotlarning izchilligi va tizimlilikini ta'minlash, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning ta'lim olishi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni yanada yaxshilash, ularning jamiyatga moslashuviga ko'maklashish hamda qo'llab-quvvatlash bo'yicha ishlarni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - yil 18-apreldagi PQ-209-son "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori [7] qabul qilindi. Unga asosan:

- sifatli ta'lim va tarbiya berishga, ularning maishiy sharoitlarini yaxshilashga, shuningdek, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda intellektual, jismoniy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga;

- o'quvchilarning jismoniy imkoniyatidan kelib chiqqan holda, ularni sog'lom, ma'nan yetuk inson qilib tarbiyalashga hamda dunyoqarashini shakllantirish, sport

turlariga qiziqtirish va jalb etishga;

- o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantiruvchi madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish chora-tadbirlari ishlab chiqildi. Chora-tadbirda belgilangan vazifalar "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarining shart-sharoitlarini bosqichma-bosqich yaxshilash bo'yicha "Yo'l xaritasi"ga ko'ra bajarib kelinmoqda.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning savodxonligini oshirish, huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-oktabrdagi PQ-407-son "O'zbek imo-ishora tili va brayl alifbosini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori[8] qabul qilindi. Mazkur qarorda maxsus o'quv kurslarida ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar hamda ushbu toifadagi voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarga ham Brayl alifbosini o'rgatish;

- Brayl alifbosida o'qitiladigan ta'lim dasturlariga qo'yiladigan davlat talablarini takomillashtirish;

- Brayl alifbosiga o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalar, innovatsion vositalar va usullarni keng qo'llash;

- ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarga televidion dasturlar, filmlar, teatr va boshqa madaniy tadbirlarning ular uchun qulay formatlarda bo'lishini ta'minlash;

- ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning ijtimoiy-mehnat ko'nikmalarini hosil qilishiga va jamiyatga uyg'unlashuviga ko'maklashish kabi chora-tadbirlar tuzilgan.

Umumta'lim maktablarida tashkil etilgan inklyuziv sinflarga ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar qachon qabul qilinadi? Qachonki, ilk savodga ega bo'lganda. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ilk savod Brayl alifbosida chiqadi. Bu bilan o'z-o'zidan "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarga ehtiyoj saqlanib qoladi. Ko'rishda nuqsoni

bo'lgan bolalar "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida ilk savodlarini chiqargach, inklyuziv ta'limga jalb etiladi. Agar ko'rishda nuqsoni bo'lgan bola to'g'ridan-to'g'ri inklyuziv ta'limga jalb etilsa, bunda tiflopedagoglarga ehtiyoj tug'iladi. Umumta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi esa Brayl alifbosidagi yozuvni bilishiga to'g'ri keladi. Bu esa hozirgi kunda ushbu muammo ko'ndalang turibti. Ushbu muammoni yechimi sifatida 2022/2023-o'quv yilidan boshlab Respublikada ilk marta CHDPU Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedrası negizida "Tiflopedagogika" yo'nalishi tashkil etildi. Ayni vaqtda 26 nafar talaba tahsil olmoqda. Ushbu yo'nalish uchun ishlab chiqilgan o'quv rejada aynan ixtisoslik fanlar ko'zda tutilgan.

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

O'rta professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, amalga oshiriladi.

Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlar ta'lim oluvchilarning o'zi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega bo'lishini ta'minlaydi.

Oliy ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni[10]ning 1-ilovasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash

tizimini yanada takomillashtirish hamda ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar Dasturi"ning 34-bandiga muvofiq Oliy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy sonidan ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha ravishda ikki foizli kvota ajratilgan.

Oliy ta'lim ikki bosqichga — bakalavriat va magistratura bosqichiga ega.

Oliy ta'limdan keyingi ta'limni ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar oliy ta'lim va ilmiy tashkilotlarda olishlari mumkin.

Progressiv kasalliklar o'qituvchi va shifokorning alohida e'tiborini talab qiladi. Ko'rish buzilishining alomati, hatto bolaning ko'zining tashqi ko'rinishidagi o'zgarishlar ham kasallikning kuchayishi uchun signal bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Oftalmologning tavsiyalariga amal qilib, ta'lim va tarbiyani oqilona tashkil etish orqali ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishidagi og'ishlarning oldini olish yoki korreksiyalashi mumkin.[49]

So'nggi yillarda mamlakatimizda, ko'rishdagi nuqsonlarni erta tashxisi bilan bir qatorda ularni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar tizimiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ko'z kasalliklarini erta tashxislash usullari ishlab chiqilmoqda, bolalarni muntazam ravishda tibbiy tekshiruvlari va oftalmologlar tomonidan ommaviy profilaktik tekshiruvlar o'tkazilmoqda. To'g'ri tibbiy aralashuv va maxsus korreksion va tarbiyaviy ta'sir qanchalik tez amalga oshirilsa, u shunchalik samarali ekanligi isbotlangan.

Ko'z jarrohligining yutuqlari sababli ko'z kasalliklaridan: katarakt, glaukoma, retinal dekolman va boshqalarni muvaffaqiyatli jarrohlik davolashni tobora ko'proq amalga oshirish orqali ko'plab ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ko'rish qobiliyatlari tiklanmoqda.

Maktablarning barcha bitiruvchilari ko'zi ojizlar jamiyati

korxona va muassasalarida muvaffaqiyatli ishlaydilar, ba'zilari oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida o'zlari uchun mos bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha o'qishni davom ettirmoqdalar.

Ko'plab ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchilar intellektual va ijodiy ish bilan shug'ullanadilar. Oliy ta'lim muassasalarini tugatgandan so'ng ular o'qituvchi, yurist, musiqachi sifatida ishlaydilar. Sport yo'nalishida: shaxmat, shashka, zoodo, kurash, golbol va yengil atletika bilan shug'ullanib yuqori natijalarga erishadilar. Ko'plab ko'zi ojizlar adabiyot, san'at, pedagogika, tibbiyot sohasida uqalovchi, nashriyotlarda noshirlik ishlaydi, ijtimoiy va ma'muriy faoliyat bilan shug'ullanadi.

Shunday qilib, rehabilitatsiya jarayonida turli xil ko'rish buzilishlarida kompensatsion imkoniyatlar yuqori rivojlanish darajasiga yetadi va ko'rishda nuqsoni bo'lganlarga ijtimoiy hayotda faol va ijodiy ishtirok etishni ta'minlaydi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uzluksiz ta'limning qaysi bo'g'inida bo'lmasin, ularning ilk savodi chiqqan, atrofdagi insonlar bilan muloqatga kirisha olishi, ochiq va yopiq fazoda to'g'ri mo'ljal olgan holda harakatlanishi shu bilan birga o'z-o'ziga xizmat ko'rsata olishi kerak. Buning uchun esa, "Nurli maskan" ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda korreksion fanlar olib borilishi yo'lga qo'yilgan. Korreksion fanlar hususidagi ma'lumotlar keying paragrafda beriladi.

3-MAVZU. KO'ZI OJIZ BOLALAR UCHUN IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTAB-INTERNATLARIDA OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISHLAR YO'NALISHLARI VA ULARNING MAZMUNI

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning xususiyatlarini o'rganish va ushbu toifadagi bolalarning ta'lim tarbiyasiga bo'lgan munosabatlar o'zgardi. Bu jarayonida kompensatsion rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogika sohasining asoschilari L.S.Vigotskiy, A.R.Luriya, M.I.Zemtsovalarning nazariyasiga asoslanadi. Ko'pgina tadqiqotlarning asosiy g'oyasi (I.S.Morgulis, L.I.Solnseva, A.G.Litvak) rivojlanayotgan odamning ko'rish qobiliyati buzilganda paydo bo'lgan aqliy jarayonlar va shaxsiy xususiyatlarni shakllantirishdagi og'ishlarni bartaraf etish yo'llarini topa oladigan potentsial imkoniyatlarini aniqlashdir. [34]

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ish, birinchi navbatda, teri-tuyish, eshitish, ta'm va hid bilish hamda boshqa analizatorlarning kompensatsion qayta tuzilishini tashkil etishdan iborat.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ushbu toifadagi bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlar kompensatsiya jarayonlarini rivojlantirish, buzilgan funksiyalarni korreksiyalash va tiklash, kognitiv faoliyatning kamchiliklarini yumshatishni o'z ichiga oladi [66].

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar atrofdagi dunyoning obyektlari va hodisalari haqida haqiqiy tasavvurga ega emaslar. Natijada, ular ko'plab so'zlar va iboralarni mexanik ravishda o'rganadilar, ularning ma'nosini tushunmaydilar, ularni atrofdagi dunyoning obyektlari va hodisalari bilan bog'lamaydilar.

Korreksion mashg'ulotlarda nafaqat bolalarning bilim qobiliyatini rivojlantirish, balki ijobiy hissiy munosabat ham

yaratiladi. Bunga asosan bolalarning bir-biri va o'qituvchi bilan faol aloqada bo'lishlari yordam beradi. Bundan tashqari, ular nafaqat obyektlar va hodisalarni kuzatuvchilar, balki ular

bilan amaliy harakatlarning bevosita ishtirokchilari bo'lib, ularga o'zlarini ishonchli va qulay his qilish imkoniyatini beradi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim, tarbiya, kasbga yo'naltirish, mehnatga tayyorgarlik va mustaqil hayot jarayonini takomillashtirishda ularning rivojlanishidagi og'ishlarni tuzatishga qaratilgan maxsus korreksion mashg'ulotlar muhim rol o'ynaydi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar o'z oldiga qo'ygan asosiy maqsadi ularni umumiy ta'lim darslarida taqdim etiladigan materialni idrok etishga, boshqa faoliyat turlarida mustaqil ishtirok etishga tayyorlashdir (o'yinda, elementar mehnat faoliyatida).

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion- pedagogik ishlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- qoldiq ko'rish qobiliyatlaridan foydalanish qobiliyatlaridan to'g'ri foydalanishni shakllantirish;
- barcha saqlangan analizatorlar yordamida atrof-olam haqida ma'lumot olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- olingan polisensor ma'lumotlardan mavzu – amaliy, kognitiv va kommunikativ faoliyatda, fazoviy mo'ljal olishda foydalanishni o'rganish.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan barcha turdagi korreksion mashg'ulotlarida hal qiladigan eng muhim vazifasi bolalarda ijtimoiy moslashuvchan xatti-harakatlar ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bu bolaga turli xil kundalik va eng oddiy ijtimoiy vaziyatlarda, shuningdek tengdoshlari va kattalar bilan muloqotda yetarli darajada va mustaqil bo'lishga imkon beradigan xatti-harakatlardir.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida korreksion mashg'ulotlar ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga

olgan holda amalga oshiriladi. Korreksion mashg'ulotlar ta'lim va tarbiya bilan birgalikda olib boriladi, bu ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadi va dasturiy materialni samarali o'zlashtirish imkoniyatini beradi, o'quv jarayonida kognitiv faoliyatning turli jihatlari, harakat sohasi va shaxsiyat xususiyatlarining rivojlanishidagi kechikishlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Korreksion mashg'ulotlar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan o'quv reja, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi tomonidan tavsiya etilgan tegishli o'quv dasturlari asosida olib boriladi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va maktab internatlarida quyidagi korreksion mashg'ulotlar o'tkaziladi.

 Logopediya	 Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish
 Ijtimoiy hayotga yo'naltirish	 Mo'ljal olish va harakatlanish
 Teri tuyishni va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish	 Davolovchi jismoniy tarbiya
 Ritmika	

Har bir korreksion mashg'ulotning o'ziga hos xususiyati, maqsad hamda vazifalari bo'lib, ko'rishda nuqsoni bo'lgan

bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishiga xizmat qiladi. Quyida korreksion mashg'ulotlar haqida to'xtalib o'tamiz.

Nutq nuqsonlarini bartaraf etish (logopediya) korreksion mashg'uloti

Nutq nuqsonlarini bartaraf etish (logopediya) - tizimli logopedik yordamni tashkil etish orqali ko'zi ojiz bolalarni umumta'lim fanlarni egallashlariga moslashtirish, nutq kamchiliklarini korreksiyalash va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarga nutq nuqsonlarini bartaraf etish (logopediya) korreksion mashg'ulot yordami hissiy yetishmovchilikni to'ldirishga, bolalarning bilim faolligini oshirishga va shaxsiyat xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarda nutqning buzilishi sog'lom bolalarga qaraganda ancha keng tarqalgan, alomatlar va tuzilish jihatidan farq qiladi. Nutq nuqsonlariga ko'ruv nuqson bilan birgalikda bu bolalarning savodxonlikka tayyor emasligining sababi bo'lib, kelajakda umumta'lim fanlari bo'yicha o'zlashirish ko'rsatkichlariga ta'sir qilishi mumkin. Shu munosabat bilan korreksion va profilaktika ishlari o'quv jarayonida muhim o'rin egallaydi.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish guruhli va individual mashg'ulotlarni, o'quv jarayoni, o'qituvchilar va bolalarning ota-onalari bilan uslubiy va targ'ibot ishlarini o'z ichiga oladi. Bularning barchasi bolalarda fonetik va grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirishga yordam berishi, savodxonlikni o'rganishda yordam berishi, o'qish, yozish va nutqni rivojlantirish sifatini oshirishi kerak.

Logopedik ishni tashkil etishda muhim nuqta - bu nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni aniqlash. Tekshiruv davomida bir hil nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar guruhlari to'ldiriladi, shuningdek, alohida mashg'ulotlar olib boriladigan, ayniqsa

og'ir nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar ro'yxatga olinadi.

Bola bilan ishlashning boshida logoped o'qituvchilar va ota-onalar bilan aloqani o'rnatadi, chunki ishning muhim yo'nalishi bolalar nutqini tuzatish va rivojlantirishni faollashtirishga yordam beradigan butun o'quv jarayoni hisoblanadi.

Maxsus konsultatsiyalarda logoped o'qituvchilar, tarbiyachi va ota-onalarni muayyan bosqichda korreksion ishlarning vazifalari, mazmuni, usullari va ular uchun mavjud bo'lgan logopedik usullar bilan batafsil tanishtiradi.

O'qituvchilar, tarbiyachilar va ota-onalar uchun individual va guruhli konsultatsiyalarda quyidagi masalalar ko'rib chiqilishi kerak:

- 1) ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarni o'qitish va tarbiyalashda logopedik ishning roli;
- 2) bolalarning nutqini nazorat qilish, nutqni rivojlantirishning individual xususiyatlarini hisobga olish;
- 3) nutq madaniyatini shakllantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish;
- 4) alohida tovushlar postanovkasida logopedik usullar;
- 5) tovushlarni avtomatizatsiyasida ishlarni ketma-ketlikda tashkil etish;
- 6) logopedik usullar asosida tavsiyalar qo'llanmalar ishlab chiqish;
- 7) muloqot, suhbatlar, o'yinlar, rejim lahzalarini bajarish sharoitida nutq ko'nikmalarini mustahkamlash.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish o'ziga xosdir. Bu oftalmologiya, tiflopsixologiya, tiflopedagogika, maxsus texnika va ish usullarini bilish, maxsus ko'rgazmali qurollar, darsliklar va o'quv qo'llanmalaridan foydalanishni talab qiladi.

Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish korreksion mashg'uloti

Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish - sezgi-idrok, mnemonik va fikrlash jarayonlarini

faollashtirishga qaratilgan psixofiziologik va psixologik-pedagogik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Psixofiziologik usullar ko'rishning funksional faolligini rag'batlantirish va oshirish, ko'ruv funksiyalarni rivojlantirish uchun ishlatiladi. Psixofiziologik usullar obyektlar va tasvirlarning asosiy xususiyatlarini - shakli, o'lchami, rangi har xil moslashish va fazoviy lokalizatsiya sharoitida idrok etish buzilishlarini tuzatishga qaratilgan. Ushbu usullar shakli, rangi, o'lchami, yorqinligi, kontrastini o'zgartirishga va stimulyatsiya sharoitlarini o'zgartirishga imkon beradigan maxsus psixofiziologik stimulyatorlar yordamida amalga oshiriladi - moslashish, fiksatsiya, chastota, vaqt.

Psixologik va pedagogik usullar sezgi ma'lumotlarini tahlil qilish va sintez qilish, talqin qilish va toifalashni rivojlantirishga qaratilgan. Materialni taqdim etish usuliga ko'ra, psixologik va pedagogik usullar mavzu, vizual, kompyuter, televizor, proektsiyaga bo'linadi.

Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish korreksion mashg'uloti bolalarning vizual imkoniyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish korreksion mashg'uloti amaliy mashg'ulotlarda va o'yin orqali amalga oshiriladi. Mavzu va amaliy mashg'ulotlar turli xil obyektlarni modellashtirish, loyihalash, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bolalar, shuningdek, obyektlarni aniqlash, ularning shakli, o'lchamlari, rangi, tuzilishini tahlil qilish bo'yicha vazifalarni bajaradilar. O'yinlar maqsadli vizual-hissiy ta'lim bilan bog'liq didaktik va syujetli-rolli bo'lishi maqsadga muvofiq.

Ko'ruv idrokni rivojlantirish uchun turli xil tasvirlar qo'llaniladi: qora va oq, rangli, konturli, siluetli, chiziqli. Vazifalarni bajarish jarayonida bolalar rasmlarni tahlil qiladilar, aniqlaydilar, tavsiflaydilar, taqqoslaydilar, ulardagi o'xshash va

ajralib turadigan xususiyatlarni ajratadilar.

Ko'rishni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar kompyuter texnologiyalari va televizion displeylarga kiritilgan. Kompyuterga kiritilgan maxsus dastur, tasvirlarning shakli, o'lchami, rangi, yorqinligi, kontrasti, ularni taqdim etish rejimi (statik yoki dinamik), idrok maydonining yoritilishini o'zgartirishi mumkin.

Ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlash korreksion mashg'uloti

Ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlash - ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda olib boriladigan maxsus korreksion mashg'uloti.

Mashg'ulotning mazmuni quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi: "shaxsiy gigiena", "kiyim va poyabzal", "ovqatlanish", "oila", "xulq-atvor madaniyati", "turar joy", "transport", "savdo", "tibbiy yordam".

Ijtimoiy maishiy hayotga yo'naltirish ko'nikmalarini o'zlashtirish ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning yashash sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashishini osonlashtiradi. "Shaxsiy gigiena" mavzusidagi mashg'ulotlar bolalarga gigiena, ko'rish, teri tuyish, terini parvarish qilish, sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash ko'nikmalarini egallashga imkon beradi.

"Ovqatlanish" mavzusidagi darslar bolalarni asosiy oziq-ovqat mahsulotlari, ovqat tayyorlash va saqlash usullari, dasturxon bilan tanishtirishni o'z ichiga oladi.

O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini kengaytirishga "kiyim va poyabzal", "turar joy" mavzusidagi mashg'ulotlar yordam beradi. Ular kiyim-kechak, poyabzal va uy-joylarni parvarish qilishni o'z ichiga oladi. Oila, guruh, sinf, jamoat joylarida shaxsiy munosabatlarni o'rnatish usullari va vositalari "oila" va "xulq-atvor madaniyati" mavzularida ochib beriladi. Bu mavzularda bolalar stolda, muzeyda, kutubxonada, kinoteatrda,

klubda o'zini tutish qoidalarini o'rganadilar.

Bolalarda aloqa vositalari, transport vositalari, do'konlar va tibbiy yordamdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhim rol o'ynaydi. Ushbu ko'nikmalar "transport", "savdo", "aloqa vositalari", "tibbiy yordam" mavzularini o'tishda shakllanadi.

Ijtimoiy maishiy hayotga yo'naltirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun turli xil uslubiy usullar qo'llaniladi: tushuntirish, namoyish qilish, rolli o'yinlar va ekskursiyalar.

Mo'ljal olish va harakatlanish korreksion mashg'uloti

Mo'ljal olish va harakatlanish - atrofdagi narsalar va narsalar orasidagi joylashishini, tanlangan harakat yo'nalishini aniqlash, mavjud fobiyalarni bartaraf etish.

To'g'ri mo'ljal olish va harakatlanish ko'rishda nuqsoni bo'lgan insonning muhim hayotiy ehtiyojidir. Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchilarda mo'ljal olish va harakatlanish qobiliyatini o'rganish va takomillashtirish hayot davomida amalga oshiriladi. O'rganish qanchalik tez boshlansa, ko'zi ojizlar bilimlarni o'zlashtirishda va mo'ljal olish va harakatlanish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishda shunchalik katta muvaffaqiyatlarga erishadilar.

Mo'ljal olishni o'rganish natijasida bolalar:

- bino ichida, maktabgacha ta'lim va maktab hududida mo'ljal olishlari va erkin harakat qilishlari kerak;
- bino ichida va tashqarisida mo'ljal olishga xizmat qiladigan narsalarning umumiy belgilarini bilishlari kerak;
- shahar, chorrahalar, transport haqida tasavvurga ega bo'lishlari kerak;
- hasa va ovozli lokalizatsiya texnikasini o'zlashtirishlari kerak;
- o'z qobiliyatlariga ishonch hosil qilishlari kerak.

Mo'ljal olish va harakatlanish korreksion mashg'ulotining mazmuni amaliy yo'nalishga asoslangan bo'lib, bu ko'zi ojiz

bolalarning mo'ljal olish va harakatlanish bo'yicha mustaqilligini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ko'zi ojiz bolalarda o'rganish jarayonida fazoda mo'ljal olish tizimini shakllantirish kerak. Shu bilan birga, boshlang'ich nuqta muhimdir. Bola uchun yetakchi mo'ljal olish-bu o'z tanasi. Bolalar fazodadagi barcha narsalarni birinchi navbatda o'zlariga nisbatan sezadilar (o'ngda - chapda, old - orqada, yon tomonda, yuqori - pastki qismida va boshqalar). Shuning uchun inson tanasi, uning qismlari haqidagi bilimlarni o'zlashtirish mo'ljal olish va harakatlanishni o'rganish jarayonida juda muhim vazifadir.

Mo'ljal olish bo'yicha yana bir fazoviy muhit binolar. Xonalarda dastlabki belgilar stol, shkaf, eshiklar, derazalar bo'lishi mumkin. Ko'chada-maktagacha ta'lim muassasa binosi, maktab, gulzor, daraxt va b. Bolaning bir nuqtadan ikkinchisiga qanday o'tishni bilishi muhimdir.

Mo'ljal olish va harakatlanish bolalarning hissiy rivojlanishini o'z ichiga oladi. Buning sababi shundaki, yaxshi rivojlangan sensor atrof-muhit bilan tanishishda ham, mustaqil harakatlarda ham zaruriy shartdir. Shu munosabat bilan bolalarda vosita, eshitish, teri tuyish, hidlash kabi analizator tizimlarini maqsadli rivojlantirish muhimdir.

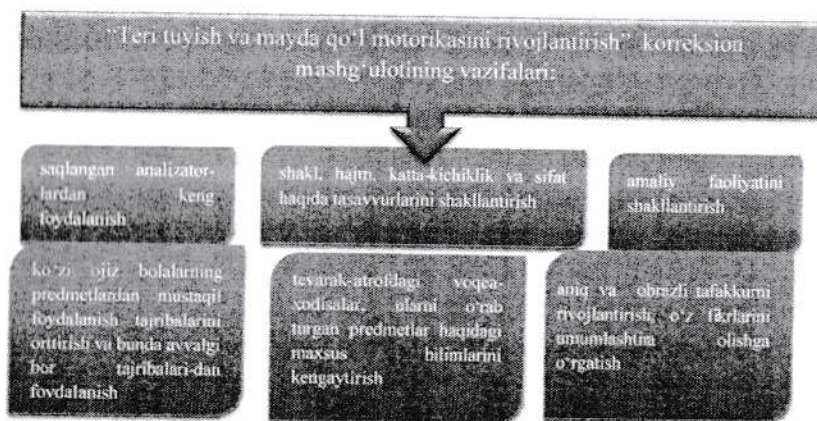
Yoshi, vaqti, ko'rish qobiliyati va aqliy rivojlanishidan qat'i nazar, mo'ljal olish va harakatlanishni o'rganishda bolalarda fazoviy tasavvurni rivojlantirish kerak. Fazoviy tasavvur-bu aqliy, intellektual faoliyat bo'lib, bolaga mo'ljal olish va harakat jarayonida fazoviy tasavvurlarni yaratish va ulardan foydalanishni ta'minlaydi. Bolalar atrofdagi narsalarning asosiy xususiyatlarini bilishlari muhimdir: shakli, hajmi, rangi, tuzilishi, o'zaro joylashuvi. Bola qancha ko'p obyekt tasvirlari bilan ishlasa, unga fazoda harakat qilish shunchalik oson bo'ladi. Mo'ljal olish va harakatlanishni o'rganish motivatsiyani shakllantirish, faoliyatga barqaror qiziqish, shuningdek, jasorat

va o'ziga ishonchni rivojlantirish bilan bog'liq.

Teri tuyish va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish korreksion mashg'uloti

Teri tuyish va mayda qo'l motorikasi - atrof-olamdagi, narsalarni teri tuyish orqali idrok qilishni shakllantirish, shuningdek saqlangan analizatorlar yordamida amaliy harakatlar bajarish yo'llarini o'rgatish.

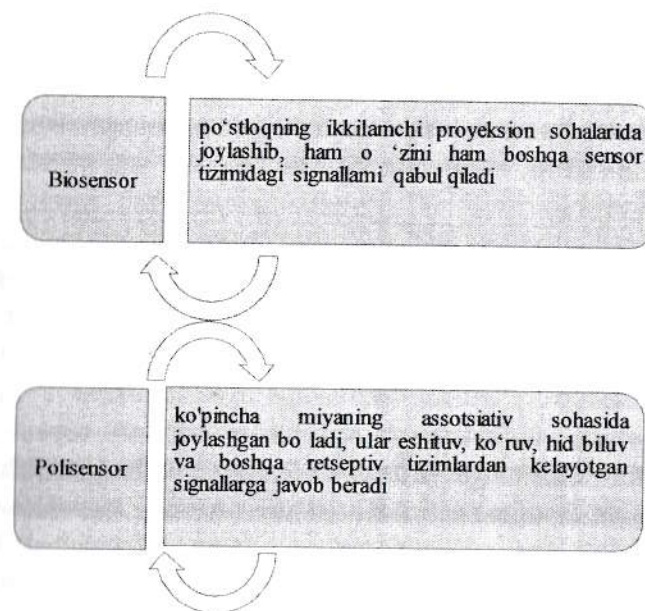
Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarda barmoq va qo'llarning teri tuyish sezgirligi va harakatchanlik ko'nikmalari past darajada rivojlangan bo'ladi. Qo'llarning mushaklari bo'shashgan yoki juda qattiq. Bularning barchasi qo'llarning sezgirligining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va amaliy faoliyatning shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Predmetlarni teri tuyish orqali idrok etish texnikasi va amaliy harakatlarni bajarish ko'nikmalarini o'zlashtirish bolalarga obyekt va predmetni eng aniq tasavvur qilish imkoniyatini beradi, bu ularga o'rganish va o'ynash jarayonida yanada faol, qiziquvchan bo'lishga imkon beradi.

Bisensor va polisensor idrok etish qobiliyatlari ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarga atrofdagi dunyoni yanada samarali o'rganishga va muayyan o'quv fanlari materiallarini o'rganishga

imkon beradi.

Teri tuyish va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish korreksion mashg'ulot dasturida oltita bo'lim mavjud bo'lib, ular sakkiz bobdan iborat:

1. Qo'llarning tuzilishi va imkoniyatlari haqida tasavvurlarni shakllantirish.
 2. Shaklning hissiy standartlarini tanlash.
 3. Teri tuyish belgilarining hissiy standartlarini tanlash.
 4. Predmetlarning kattaligi haqida tasavvurlarni shakllantirish.
 5. Atrofdagi narsalarda mo'ljal olish jarayonida teri tuyish texnikasidan foydalanish usullarini shakllantirish.
 6. Predmetlarning turli belgilari va xususiyatlarini farqlash.
 7. Teri tuyish orqali tekislikni farqlash.
 8. Inson haqida tasavvurlarni shakllantirish.
- Har bir korreksion mashg'ulot kamida ikki qismdan iborat

bo'lishi kerak:

1.Qo'l mashqlari (o'z-o'zini massaj qilish, barmoq o'yinlari va boshqalar); ular qo'llar va barmoqlarning mushaklarining kuchlanishini yengillashtirish, shuningdek ularning harakatchanligi va moslashuvchanligini rivojlantirish uchun zarurdir.

2.O'quvchilarni teri tuyish va mayda qo'l motorikasini rivojlantiradigan turli xil fan-amaliy faoliyatni amalga oshirish usullari bilan tanishtirish (predmetlarni teri tuyish tekshirish, modellashtirish, loyihalash, amaliy modellashtirish va boshqalar).

Korreksion mashg'ulotlarini o'tkazishda ko'rish qobiliyatining shikastlanish darajasiga va teri tuyish hissi rivojlanish darajasiga qarab bolalarga tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish kerak.

Mashg'ulotlar individual ravishda, kichik guruh yoki guruhli tarzda mashg'ulot mazmuniga qarab o'tkaziladi. Teri tuyish turli xil mavzu va amaliy faoliyat turlarida qo'llarni mashq qilish jarayonida atrof-olamni bilishning samarali vositasiga aylanadi. Mashg'ulotning mazmuni oddiydan murakkab materialga qurilgan o'quv yillari uchun ketma-ket taqsimlanadi. Dastur didaktik o'yinlar, mashqlar, mavzu va amaliy o'yinlar ro'yxatini o'z ichiga oladi.

Davolovchi jismoniy tarbiya korreksion mashg'uloti

Davolovchi jismoniy tarbiya- tanani patologik holatdan olib tashlashga, nuqsonlarni tiklash, tuzatish va qoplash orqali uning funksional imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan

Davolovchi jismoniy tarbiya - mashqlari (mashqlar terapiyasi) - turli kasalliklarning oldini olish va davolash uchun ishlatiladigan jismoniy tarbiya vositalari tizimi va ularning oqibatlari.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jismoniy rivojlanishi va harakatli tayyorgarligida ikkilamchi og'ishlar paydo bo'ladi, tayanch – harakat tizimining buzilishi, tananing

fiziologik tizimlarining funksional holatining pasayishi kuzatiladi. Harakatlarning muntazam ravishda yetishmasligi (kamharakatli) tananing barcha hayotiy funksiyalarining pasayishiga olib keladi, umumiy va mahalliy qon aylanishini yomonlashtiradi; ovqat hazm qilish tizimi funktsiyasi, to'qimalarda va o'pkada gaz almashinuvi buziladi, bu esa sog'lig'ining yomonlashishiga, ko'ruv funksiyalarining pasayishiga va bolalarning ishlashiga olib keladi.

Ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchilarning psixofiziologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari tufayli davolovchi jismoniy tarbiya (shu jumladan jismoniy mashqlar terapiyasi) o'ziga xos xususiyatlarga ega - bu jismoniy rivojlanish, vosita qobiliyatlari va motor qobiliyatlaridagi turli nuqsonlarni tuzatishga qaratilgan.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida, korreksion ish bilan jismoniy mashqlar bir qatorda, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun juda muhim bo'lgan tabiiy harakat qilish qobiliyatini (yurish, yugurish, mo'ljal olish va harakatlanish) mustahkamlaydigan mashqlar qo'llaniladi.

Mashqlarning ijobiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

chuqur biologik-harakatlar barcha tirik mavjudotlariga xosdir	salbiy yod ta'sirining yo'qligi	uzoq muddatli foydalanish imkoniyati	tanaga ko'p qirrali va keng ta'sir doirasi	bolaning hissiy holatiga ijobiy ta'sir	tanadagi barcha organlarga ogohlantiruvchi ta'sir
---	---------------------------------	--------------------------------------	--	--	---

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksiyalash va tiklash ishlarida mashqlar to'plamini to'g'ri tanlashga bog'liq. Bunday holda, oftalmologik xususiyatni, ikkilamchi nuqsonning xususiyatlarini, jismoniy tayyorgarlik darajasini, bolalarning yoshini hisobga olish kerak.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini

individuallashtirishga qaramay, ularga rioya qilish kerak bo'lgan umumiy qoidalar mavjud:

Barcha tarkibiy qismlarni (intensivlik, takrorlash soni, dam olish oralig'i, mashqlarning tabiati) hisobga olgan holda qat'iy taqsimlangan jismoniy faoliyatdan foydalanish kerak. Tana ularga moslashganda jismoniy faollikni asta-sekin oshiriladi.

Mashg'ulotga nafas olish va umumiy mustahkamlash mashqlari kiritilishi kerak. Darsdan oldin xonadagi havo yangilaniladi. Tananing jismoniy faoliyatga reaksiyasini qat'iy nazorat qilib boriladi (darsdan oldin, mashg'ulotlar paytida va mashg'ulotdan keyin). Agar charchoq belgilari paydo bo'lsa, darsni to'xtatish va jismoniy faoliyat xususiyatini qayta ko'rib chiqish kerak. Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida bolalarni muntazam ravishda tibbiy va pedagogik nazorat qilib boriladi.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini rejalashtirish va o'tkazishda o'quvchilar tanasining xususiyatlari, ularning funksional imkoniyatlari pasayishi va jismoniy faoliyatga moslashishning sustligi hisobga olinishi kerak. Ko'ruv patologiyasining turi va chuqurligiga, harakat-tayanch tizimining deformatsiyasiga, funksional imkoniyatlariga qarab, jismoniy mashqlarni turli ketma-ketlikda va qismlarda qo'llash tavsiya etiladi.

Barcha korreksion-tarbiyaviy ishlar jarayonida tizimli, xilma-xil jismoniy mashqlar, joriy tibbiy-pedagogik nazorat ostida yuklamalarning muntazam ravishda ko'payishi, qo'llaniladigan vositalarning uzluksizligi ko'rishda nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining harakat faolligini barqaror oshirish, sog'lig'ini yaxshilash imkonini beradi.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'uloti tayyorgarlik, asosiy va yakuniy bosqichlardan iborat. Ushbu kontingentning bolalari jismoniy faoliyatga moslashishni kam rivojlantirganligi sababli, shartli refleks aloqalarini rivojlantirish sust, mashg'ulotning tayyorgarlik qismining davomiyligini mashg'ulot umumiy

vaqtining 30-35 foizigacha oshirish tavsiya etiladi, asosiy qismini 40-50% gacha, yakuniy qismini esa 20-25%.

Mashg'ulotlarni o'tkazishda topshiriqning bardoshlilikini nazorat qilish kerak. Mashg'ulotning o'rtasida yurak urish tezligi ko'rsatkichi mashqlar boshlanishidan oldin yurak urish tezligiga nisbatan 25% dan oshmasligi kerak. Puls asosida qurilgan fiziologik ko'p qirrali bo'lishi kerak, ya'ni silliq ko'tarilish va pasayish mashg'ulotlar davomida bir necha marta almashtiriladi. Mashqdan keyin 3-4 minut ichida yurak urish tezligini tiklash yaxshi topshiriq bardoshlik ko'rsatkichidir. Agar mashqlar paytida yoki undan keyin pulsning patologik reaksiyasi paydo bo'lsa, mashg'ulotlar to'xtatilishi va yukning xususiyatini qayta ko'rib chiqish kerak. Bolalarni ortib borayotgan jismoniy faoliyatga moslashtirish jarayoni asta-sekin sodir bo'lishi kerak.

Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida bolalarning hissiy holatini oshiradigan yorqin narsalar bilan ochiq o'yinlar, taqlid va taqlid harakatlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Qo'zg'aluvchanlikning oshishi, bolalarning harakat qobiliyatining pasayishi hisobga olinsa, mashg'ulotlar sotirjamlik bilan, darhol topshiriqni aniq bajarishni talab qilmasdan, tirishqoqlik va qat'iyatlilikni rag'batlantirish kerak.

Boshlang'ich sinflarda mashg'ulotda jismoniy mashqlarning tanlangan ta'sirini ta'minlaydigan maxsus jihozlardan foydalanish kerak. Davolovchi jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonida mashqlarning funksional qobiliyatini va yo'naltirilgan tuzatish ta'sirini oshirish uchun trenajorlardan (statsionar velosiped, "Salomatlik" trenajori va boshqalar) foydalanish tavsiya etiladi. Trenajorlardan foydalanish zarurati ayniqsa kuz-qish davrida ortadi.

Ritmika korreksion mashg'uloti

Ritmika- harakatning musiqa bilan bog'liqligi asosida qurilgan jismoniy mashqlar tizimi, bu anomal bolalarning

jismoniy tarbiyasining ajralmas qismidir.

Ritmika deganda harakatlarning qismlari yoki fazalarining (shuningdek, harakatlarning o'zi) muntazam ravishda o'zgarishi tushuniladi, ular bajarilish davomiyligi va bajarilgan harakatlarning tabiati bilan qat'iy belgilanadi.

Ritm tuyg'usini rivojlantirish vosita faoliyatining ko'plab turlarini o'zlashtirish uchun zarur shartdir. Ritm tuyg'usiga ega bo'lgan kishi harakatlarni muvofiqlashtirishning muhim tarkibiy qismi bo'lgan harakatlarning ritmik xususiyatlarini yaxshiroq tushunadi va o'zlashtiradi.

Ritmika mashg'ulotlari tananing ish qobiliyatini oshirishga, salomatlikni mustahkamlash va saqlashga, vosita buzilishlarini va jismoniy rivojlanishdagi kamchiliklarni tuzatishga, harakatlarni mushaklarning harakatlari darajasiga, vaqt va makonga qarab farqlash qobiliyatini shakllantirishga, harakatlar tezligini boshqarishga va o'z harakatlarini musiqaga bo'ysundirishga yordam beradi. Ular harakatlarga maqsadga muvofiqlik, uyg'unlik va ishonchni beradi.

Ritmika mashg'ulotlari bolalar musiqa, raqs, qo'shiqlar bilan tanishadilar va turli xil harakatlarni o'zlashtiradilar.

Ritmika mashg'ulotlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

qo'llar va tananing turli harakatlari bilan ritmik yurish, nutqlar, she'rlar va boshqalarni talaffuz qilish; yugurish (har xil tezlikda);

umumiy rivojlanish mashqlari (obyektlar bilan va ularsiz), o'qituvchi hisobidan amalga oshiriladi; raqslar, musiqiy ritmik va ochiq o'yinlar.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ritmika dasturi sakkiz qismdan iborat.

Nazariy ma'lumotlar. Nazariy material shunday tanlanganki, o'qitishning barcha yillari davomida ichki uzluksizlik, o'rganilayotgan nazariy materialning izchil murakkablashishi amalga oshiriladi. Bu uni o'zlashtirish jarayonini yanada muvaffaqiyatli qiladi va bolalarni musiqaga qiziqtirishga va

ularni musiqiy va ritmik mashg'ulotlar bilan tanishtirishga imkon beradi.

Maxsus ritmik mashqlar. Uslubiy usullarning mavjud xilma-xilligidan eng sodda va eng qulayi ma'lum bir sanoqqa urg'u berilgan ritmik yurish, qarsak chalish, qo'llar va tana harakatlari bilan mashqlar, she'rlar, maqollar va boshqalarni talaffuz qilish (musiqiy hamrohliksiz). Bunday mashqlar nafaqat ritm tuyg'usini, balki nafas olish va diksiyani ham rivojlantiradi. O'quv yillariga ko'ra, maxsus mashqlar qiyinchilik darajasiga qarab taqsimlanadi.

Harakatlarni musiqa bilan bog'lash uchun mashqlar. Ushbu bo'limning har bir mashqlari ma'lum bir musiqiy hamrohlik uchun mo'ljallangan. Turli xil harakatlarni takomillashtirish yoki o'rganish jarayonida o'qituvchi bolalarda harakatlarni bajarish uchun texnik ko'nikmalarni o'rgatadi. Ularning asosiylari musiqaning boshlanishi bilan harakat qilishni boshlash, harakatga kerakli dinamik urg'u berish, harakatni musiqiy asar yoki uning bir qismi tugashi bilan aniq tugatish qobiliyatidir.

Ushbu texnik ko'nikmalarni shakllantirish, bolalarda dinamikani, ritmni, harakatlarni rivojlantirish yurish va yugurish ustida ishlash eng osondir. Ular nafaqat harakatlanishning eng tabiiy usullari, balki insonning aqliy va jismoniy holatini aks ettiradigan eng ifodali harakatlardir.

Badiiy gimnastika mashqlari. Badiiy gimnastika mashg'ulotlari bolalar tanasining funksional imkoniyatlari bilan bog'liq. Ushbu darslarning mazmuni asosan vosita buzilishlarini tuzatish, vosita fazilatlarini rivojlantirish va jismoniy va funksional rivojlanishdagi kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan umumiy rivojlanish va maxsus mashqlarni o'z ichiga oladi.

Raqsga tayyorgarlik mashqlari. Tayyorgarlik mashqlarining vazifasi bolalarga raqsni o'rgatishda ishlatiladigan zarur vosita ko'nikmalarini berishdir. Bolalarning barcha e'tiborlari

ularning harakatlariga ongli munosabatda bo'lishga qaratilgan bo'lishi kerak. Har qanday raqs elementini o'rgatishdan oldin bolalarga bir qator maxsus tayyorgarlik mashqlarini bajarish taklif etiladi.

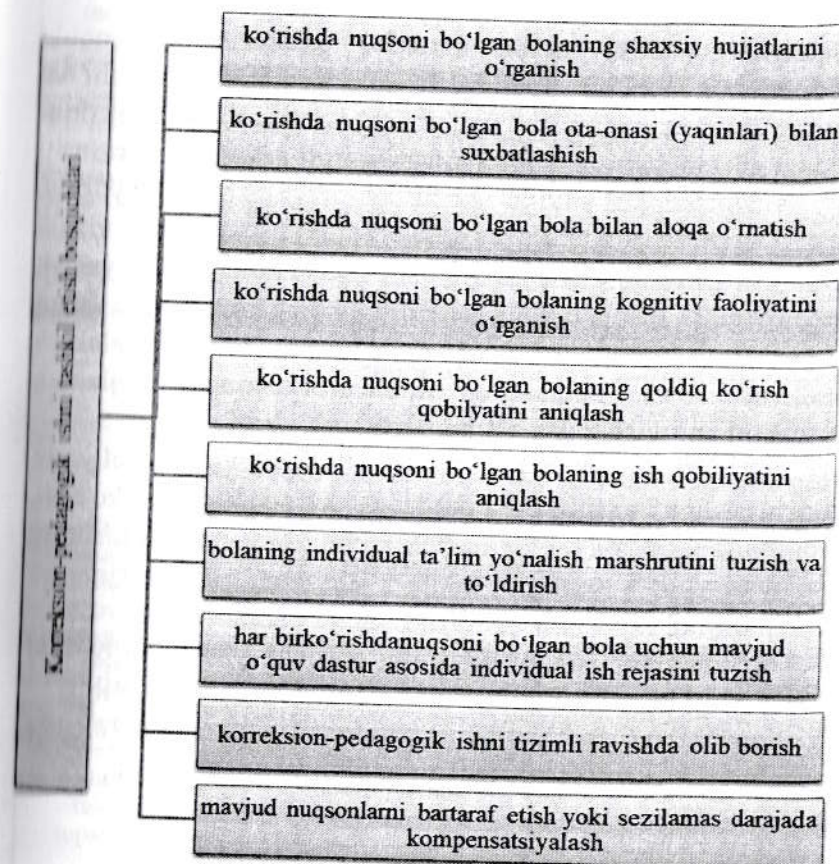
Raqs elementlari. Raqs elementlarini bajarish eng oddiy musiqiy va harakatli tasvirlarni ifodalash vositasi sifatida yurish, yugurish va boshqa harakatlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Raqs. Ritmika mashg'ulotlarida raqslardan foydalanish estetik didni, bolalarning chiroyli, jozibali harakatlarga bo'lgan istagini, raqsga bo'lgan muhabbatni rivojlantirishga yordam beradi.

Musiqiy va ritmik o'yinlar. Musiqiy va ritmik o'yinlar ritm, idrok, nutq va fikrlash tuyg'usini rivojlantirishga, bolaning irodaviy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan.[61]

4-MAVZU.KORREKSION-PEDAGOGIK ISHNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ish bir qancha bosqichlarda tashki etiladi.

Tiflopedagog ishi bola bilan tanishishdan, hujjatlarni o'rganishdan boshlanadi. Bunda bolani ushbu muassasaga yuborgan TPPK mutaxassislari tomonidan yozilgan yozuvlar, umumiy tibbiy va oftalmologik yozuvlar o'rganiladi. Ushbu hujjatlardan tiflopedagog bolaning aqliy rivojlanishi,

uning somatik holati, mavjud kasalliklar, tashxis va vizual patologiyaning og'irligi to'g'risida ma'lumot oladi. Bu unga bola haqida oldindan tasavvurga ega bo'lish, u va uning ota-onasi bilan muloqot qilishga tayyorgarlik ko'rish imkonini beradi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bola ota-onasi (yaqinlari) bilan suxbatlashish orqali bolaning qiziqishlari, fobiyalari haqidagi qo'shimcha ma'lumotlar bilib olinadi.

Shuni yodda tutish kerakki, tekshiruv jarayonida tiflopedagog har bir bola bilan yaxshi aloqa o'rnatishi va mashg'ulotlarga qiziqish uyg'otishi kerak. Bu korreksion-pedagogik ishlarining muvaffaqiyatining shartlaridan biridir.

Tekshiruv jarayonida bolaning o'rganishga tayyorligi, uning kognitiv faoliyatining individual xususiyatlari, vizual yetishmovchilikni korreksiyalash va kompensatsiyalash imkoniyatlari tiflopedagog tomonidan belgilanadi. Shu bilan birga, bolaning buzilgan qoldiq ko'rish qobiliyatidan foydalanish qobiliyatini va saqlangan analizatorlarning rivojlanish darajasini aniqlash katta ahamiyatga ega.

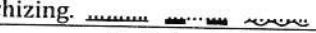
Tekshiruv davomida tiflopedagog bolaga kognitiv faoliyatni o'zlashtirishga to'sqinlik qiladigan qiyinchiliklarni ko'rish, ularning sabablarini tahlil qiladi. Bolaning xatti-harakatlarining xususiyatlarini, uning taklif qilingan topshiriqlarga munosabatini, uning ish qobiliyati aniqlaniladi.

Topshiriqlar o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlari hamda imkoniyatlariga muvofiq taqdim etildi.

O'quvchilar faoliyatini taxlil qilish uchun korreksion mashg'ulotlar yuzasidan tuzilgan taxminiy topshiriqlar:

KORREKSION MASHG'ULOT NOMI	TOPSHIRIQLAR	
Logopediya mashg'uloti. (Nutqiy ko'nikmalarning shakllanganlik darajasini aniqlash bo'yicha topshiriqlar)	1	Tort ustidagi shamlarni bir nafasda o'chiring.
	2	Lab mashqlaridan begemot (deraza) qurbaqa va filchani ko'rsating.
	3	Til mashqlaridan mazali murabbo, igna, toychoq, qo'ziqorin ko'rsating.
	4	Berilgan tugmalar orasidan to'tburchak shaklidagisini toping. Ular nechta?
	5	Tovush manbaini toping
	6	Aytilgan tovushlar orasida "R" tovushini eshitganda qo'ng'iroqchani bosing.
	7	Bir nafasda to'rt ta bir bo'inli so'z ayting.
	8	So'zlarni eshitib, u anglatgan predmetni toping.
	9	She'rni bo'g'inlab ayting.
	10	Tez aytishni takrorlang.
Predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish (Predmet tasavvurining shakllanganligi va ko'ruv idrokining rivojlanganligini tekshirish topshiriqlari)	1	Tavsiflanayotgan predmetni toping?
	2	Tabiatda uchraydigan ranglarni sanab bering.
	3	Qaysi predmetlarning rangi o'zgarmas? <i>paxta, archa, qor</i>
	4	Berilgan shakllar ichidan bir-biriga o'xshashlarini toping.
	5	Qo'lingizdagi o'yinchoqlar ichidan uy hayvonlarini ajratib bering. <i>qo'y-tog' echkisi, ot-zebra, sigir-karkidon</i>
	6	Poliz ekinlari bilan mevalarning farqini ayting hamda namunalardan foydalanib ikki guruhga bo'ling. <i>limon-kartoshka, olma-pomidor, bodiring-banan</i>
	7	Poezd, avtobus, tramvaylarni qanday farqlari bor?
	8	Temir yo'lining oddiy yo'ldan qanday farqi bor.
	9	Daraxt qismlarini nomlang va ko'rsating: <i>ildiz, tana, shox, barg va meva</i>
	10	Qo'lingizdagi applikatsiyalarda tasvirlangan osmon jismlarini nomlang. <i>oy, yulduz, quyosh, bulut</i>

Ijtimoiy maishiy hayotga yo'naltirish (Ijtimoiy maishiy ko'nikmalarning shakllanganligini tekshirish topshiriqlari)	1	Kun tartibingizni aytib bering.
	2	Ko'z gigienasiga nimalar kiradi?
	3	Qo'l yuvish tartibini sanab bering.
	4	Sochiq/dastro'molni taxlab bering.
	5	Qishki va yozgi kiyimlarni nomlang va farqini ayting?
	6	Qo'g'irchoqni tartib bilan kiyintiring.
	7	Qaynatilgan tuxumni arting.
	8	Oila a'zolaringizni tanishtiring.
	9	Qanday kasblarni bilasiz? Kelajakda kim bo'lmoqchisiz?
	10	Aytilgan taomlardan qay birini nonushtada iste'mol qilamiz?
Mo'ljal olish va harakatlanish (Mo'ljal olish va harakatlanish ko'nikmalarining shakllanganligini tekshirish topshiriqlari)	1	Qo'g'irchoqda tana qismlarini ko'rsating va nomlang.
	2	Qo'lingizdagi kiyim qismlarini ko'rsating va nomlang.
	3	Partaning o'ng tomonidagi o'yinchoqni olib bering.
	4	Qog'ozning markazini toping.
	5	Aytingchi, shkaf sizdan balandmi yoki past?
	6	Arqon bo'ylab bir chiziqda yuring.
	7	Kattalar va tengdoshingiz bilan yurdanda nimalarga rioya qilasiz, bajarib ko'rsating.
	8	Hassadan foydalangan holda zinada harakatlaning (tushish va chiqish)
	9	Yo'lak chetini hassa yordamida toping.
	10	Harakatlanish vaqtida oldingizdan ariq (lotok) chiqdi. Siz undan qanday o'tasiz?

Teri tuyish va mayda qo'l mototrikasini rivojlantirish (Teri tuyish va mayda qo'l mototrikasining rivojlanganligini tekshirish topshiriqlari)	1	Qo'l yuvishda nimalarga rioya qilinadi?
	2	Barmoqlarni ketma-ketlikda nomlang.
	3	Bo'rtma nuqtalarda berilgan predmetlarni barmoq bilan sezib, nomlang.
	4	Mosh va gruch aralashmasini barmoq bilan sezib farqlang va ajrating.
	5	Bo'rtma nuqtali kubik asosida harflarni alifbo tartibida tering.
	6	Kalodka yordamida qarama-qarshi nuqtalarni joylashtiring.
	7	Berilgan namunadigidek, bo'rtma chiziqlarni qumda chizing.
	8	Berilgan namunadigidek, bo'rtma shakllarni sanoq cho'plari yordamida hosil qiling.
	9	Uch xil uzunlikdagi to'qish iplarini bir-biriga tugun hosil qilib birlashtiring. Birlashgan ipni kalavallang.
	10	Namuna asosida berilgan predmetlarni, xamirdan yasang.
Davolash gimnastikasi (Jismoniy mashqlarni bajarish ko'nikmalarining shakllanganligini tekshirish topshiriqlari)	1	Buyruqni bajaring: "Saflan", "Tekislan", "Roslan".
	2	Oyoq uchida turing.
	3	Oyoq uchida yuring
	4	Qo'llarni oldinga cho'zgan holda 5 marta o'tirib turing.
	5	Boshga predmet (kitob, qum to'ldirilgan qop) qo'ygan holda yuring.
	6	Maxsus to'pni tuting.
	7	10 soniya gimnastika narvoniga osilib turing.
	8	To'siqdan (30-35 sm) oshib o'ting.
	9	Bir oyoqda yengil sakrang.
	10	Turgan joyda 2 soniya yuguring.

onalarning psixologiya va fiziologiyasining ilmiy asoslarini bilish zarurligini ko'rsatdi. Bolalarni tarbiyalashda u mehnatga katta o'rin ajratdi, uni eng samarali, eng yaxshi tarbiya vositasi deb bildi. Shu bilan birga, u istisnosiz barcha bolalarga yaqinlashish uchun yagona qoidalarini ishlab chiqish mumkin emasligi haqida ogohlantirdi, chunki bolalar o'zlarining individual xususiyatlarida juda farq qiladi. A.S.Makarenko bir qator pedagogik muammolarni hal qilishda, masalan, bolalar jamoasini tashkil etish va tarbiyalashda, bolalarni mehnat tarbiyasida, o'yinda bolalarga individual yondashish tamoyilini juda muhim deb hisobladi. U shaxsni tarbiyalashning umumiy dasturini amalga oshirishda o'qituvchi unga bolaning individual xususiyatlariga mos ravishda "tuzatishlar" kiritishi kerak degan xulosaga keldi. Shaxs xarakteridagi umumiy va xususiylik bir-biri bilan chambarchas bog'lanib, "chigal tugunlar"ni hosil qiladi. Ushbu ta'rif bilan A.S.Makarenko bolalarga individual yondashuvning murakkabligini ta'kidlaydi. U ta'lim va tarbiya jarayonida bolaning ijobiy fazilatlariga e'tibor qaratish zarur deb hisoblardi - bu umumiy ta'lim tizimidagi va bolalarga individual yondashishning asosiy tayanch nuqtasidir.[48] Shuning uchun har bir bolada, birinchi navbatda, xarakter va xatti-harakatlarning ijobiy tomonlarini aniqlash va shu asosda uning o'z kuch va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlash kerak. Ta'lim juda yoshlikdan shunday bo'lishi kerakki, unda ijodiy faollik, tashabbuskorlik rivojlanadi. Bolalarga individual yondashish muammosi V.A.Suxomlinskiyning amaliy tajribasi va pedagogik ta'limotida har tomonlama ishlab chiqilgan. U bolaning shaxsiyatining individual o'ziga xosligini rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. [64]

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishning asosiy tamoyillaridan biri har bir o'quvchiga individual ravishda yondashuvdir. Bu psixologik, pedagogik va tibbiy-ijtimoiy yordamga muhtoj bo'lgan har bir bolaning individual

xususiyatlarini hisobga olish zarurligini anglatadi.

Ko'rish qobiliyati buzilgan (turli darajadagi) bola maktabga kelganida, defektolog o'qituvchi birinchi navbatda uning individual imkoniyatlari va xususiyatlarini va ularning normal ko'rish qobiliyatiga ega bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlaridan qanday farq qilishini tasavvur qilishi kerak. Ma'lumki, inson barcha ma'lumotlarning taxminan 80 foizini ko'rish orqali oladi va agar ko'rish buzilgan bo'lsa, kognitiv jarayonlarning zaiflashishi (idrok, tasavvur, tafakkur) va jismoniy rivojlanishdagi o'zgarishlar, shu jumladan harakat funksiyalari (tezlik, aniqlik, muvofiqlashtirish, harakatlar tezligi va boshqalar) bilan bog'liq bir qator og'ishlar kuzatiladi. Ko'zi ojiz bolalar orasida nutqning buzilishi, eshitish qobiliyatining pasayishi, harakat sohasi va teri tuyish sezgilarida muammolar mavjud. Binobarin, defektolog-o'qituvchining korreksion ishlarida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan differensiallashtirilgan yondashuv hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko'zi ojiz bolalarga differensial yondashuv quyidagilarga bog'liq:

- ko'rish holatlari;
- atrofdagi dunyoni bilishga yo'naltirish usullari;
- ko'zi ojiz bolalar bilan ishlashning maxsus shakllari va usullaridan foydalanish;
- maxsus ko'rgazmali qurollar;
- oftalmogigienik sharoitlar (ortoptika-apparat bilan davolash, maktabgacha ta'lim muassasalari guruhlarida va xonalarida to'g'ri yoritish);
- bolaning qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda hayot, davolanish, tarbiyalash va o'qitishning maxsus tartibini yaratish.

Ko'pgina o'qituvchilar o'z ishlarida klassik individual darslar va kichik guruhlardagi darslardan keng foydalanadilar, chunki ular bolalarga individual va differensiallashtirilgan yondashuvni mukammal darajada ta'minlaydi. Bu korreksion-

pedagogik ishda juda muhimdir, ammo yuqorida aytib o'tilgan darslarga qo'shimcha ravishda integratsiyalashgan darslarga katta e'tibor beriladi. Hozirgi vaqtda integratsiya ta'lim sifatini oshirish, uni yangilash va bolaning shaxsiyatini rivojlantirish, sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashda samaradorlikka erishish usullaridan biridir. Integratsiyalashgan mashg'ulotlar individual jarayonlarni o'rgatishdan ko'ra umumiy rivojlanishga qaratilgan. Ular bolalarda muloqat ko'nikmalarini, harakat faoliyatini, kognitiv faollikni, nutqni, fazoda mo'ljal olishni, mayda va umumiy qo'l motorikasini tasavvur, xotira, diqqatni rivojlantiradi.

Maxsus ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasida darslarning samaradorligini oshirishda integratsiyalashgan darslardan foydalanishga ko'proq ustuvorlik berish lozim. Integratsiyalashgan darslar bolalarning haddan tashqari yuklanishiga yo'l qo'ymaydi. Integratsiyalashgan darslarning mazmunini ishlab chiqishda ko'rish o'tkirligini oshirish, fiksatsiyani rivojlantirish, ko'ruv harakat funktsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan turli xil o'yinlar va mashqlarni bajartirgan holda tuzatish, mashq qilish, ko'rishni rag'batlantirish va faollashtirishga katta e'tibor berish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot doirasida "Predmet tasavvurlarini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish" va "Teri tuyishni va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish" korreksion mashg'ulotlarini intergtasilashgan holda o'tilishiga e'tibor qaratildi. Mazkur dars 2 nafar o'qituvchining binar faoliyati asosida o'tkazildi.

Integratsiyalashgan dars uchun "Poyabzal" mavzusi tanlandi. O'quvchilarga "Teri tuyishni va mayda qo'l motorikasini rivojlantirish" mashg'ulot o'qituvchisi poyabzallarning tuzilishi, qanday matodan tayyorlanganligi va boshqa belgilarini teri tuyish orqali sezdirgan holda, namunalar asosida o'rgatdi.

"Predmet tasavvurlarini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish" mashg'ulot o'qituvchisi esa, o'quvchilarda

poyabzalning shakli, tuzilishi, qismalari, hajmi, qaysi turdagi poyabzalni kiyib yurganda qanday ovoz chiqarishiga oid tasavvurlarni hosil qiladi.

Mashg'ulot davomida 2 nafar o'g'il va qiz o'quvchidan mehmon rolini bajarish so'raldi.

Sinf tashqarisida mehmon rolidagi 2 nafar o'quvchiga sinfga kirish vaqtida qadamlarga urg'u bergan holda, qattiq-qattiq qadam tashlab yurish topshirig'i berildi. Avval o'g'il bola o'quvchi sinf xonasiga kirdi. "Predmet tasavvurlarini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish" mashg'ulot o'qituvchisi o'g'il bola o'quvchining poyabzaliga ta'rif berdi. Poyabzal yumshoq, u charmdan, bog'ichlari ham bor, rangi oq, qizil va ko'k. O'g'il bola o'quvchi doska oldida biroz harakatlandi. O'tirgan o'quvchilarga poyabzal turini aniqlash topshirig'i berildi. O'tirgan o'quvchilar poyabzal haqida berilgan ta'rif va qadam tovushlaridan poyabzal turini aniqladilar.

2.2.1-rasm. Poyabzal (krasofka)

Sinf xonasiga mehmon qiz o'quvchi kirdi. "Predmet tasavvurlarini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish" mashg'ulot o'qituvchisi qiz bola o'quvchining poyabzaliga ta'rif berdi. Poyabzal yumshoq, u charmdan, yurganda oyoqdan chiqmasligi uchun old tomonidatasmasi bor, rangi qora, yaltiroq, biroz baland. Qiz bola o'quvchi doska oldida biroz harakatlandi. O'tirgan o'quvchilarga poyabzal turini aniqlash topshirig'i berildi. O'tirgan o'quvchilar poyabzal haqida berilgan ta'rif va

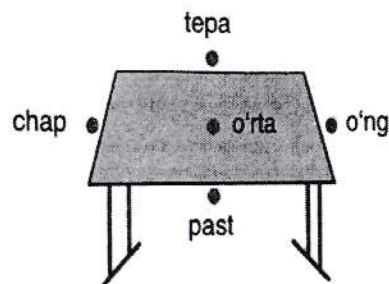
qadam tovushlaridan poyabzal turini aniqladilar.

2.2.1-rasm. Poyabzal (tufli)

O'quvchilar predmetlarni shakli, hajmi, ovozidan tasavvur qilishni o'zlashtirganligi sababli, mexmonlarning biri krasofka, ikkinchisi tufli kiyganligini aniqladilar.

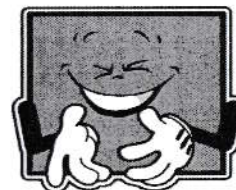
Navbatdagi integratsiyalashgan dars 3 ta darsni uyg'unlashtirgan holda olib borildi. Ular: "Mo'ljal olish va harakatlanish" korreksion mashg'uloti, "Matematika" hamda "Texnologiya". Mavzu "Kvadrat shakli va fazoviy tushunchalar". Bunda "Mo'ljal olish va harakatlanish" korreksion mashg'ulot o'qituvchisi o'quvchilarni qog'ozda va ish stolida tepa, past, o'ng, chap, markaz kabi tushunchalar orqali amaliy mashqlar yordamida kichik fazoda mo'ljal olishga tayyorlov sinf "Texnologiya" darsligining 9-betida berilgan materillar asosida o'rgatdi.

2.2.3 -rasm. Tayyorlov sinf "Texnologiya" darsligida "Ish stolida mo'ljal olish" mavzusining berilishi.

"Matematika" o'qituvchisi kvadrat shaklining ta'rifini aytib, atrofimizda nimalar unga misol bo'lishini tayyorlov sinf "Matematika" darsligining 7-betida berilgan materillar asosida tushuntirdi.

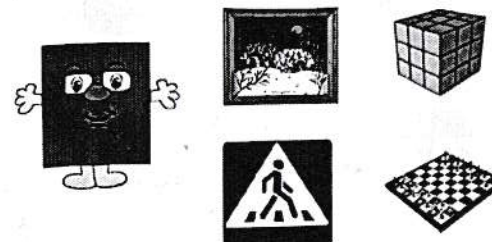
Kvadrat pafama

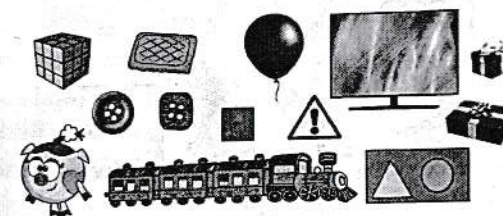
tomonlari teng bo'lgan to'g'ri burchakli to'rtburchak.

KVADRAT

Kvadrat shaklini chap qo'l barmoqlari bilan ushlab, o'ng qo'l ko'rsatkich barmoq bilan o'rganing.

? Nima uchun bu shakl kvadrat deb nomlanadi?

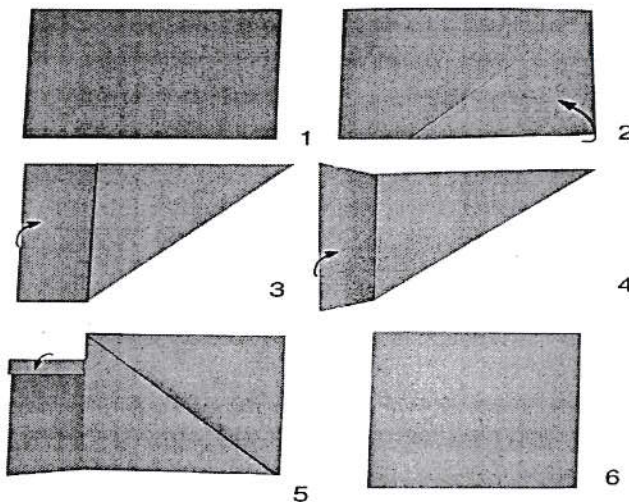
2.2.4 -rasm. Tayyorlov sinf "Matematika" darsligida "Kvadrat" mavzusining berilishi.

“Texnologiya” o‘qituvchisi “Mo‘ljall olish va harakatlanish” mashg‘ulotida va “Matematika” darsida olgan bilimlarni mustahkamlash maqsadida qog‘ozdan kvadrat shakli hosil qilishni tayyorlov sinf “Texnologiya” darsligining 44-betida berilgan materillar asosida o‘rgatdi.

Qog‘ozdan kvadrat shakli hosil qilish uchun A4 hajmdagi qog‘ozni ish stolning markaziga tekislab qo‘yib oling. Qog‘ozning o‘ng pastki burchagini qog‘ozning tepa chegarasiga tekislab, buklang. O‘ng tepa burchakni barmaq uchlari bilan hosil qiling. Hosil bo‘lgan burchakdan pastga qarab ko‘rsatkich yoki bosh barmaq bilan harakatlaning. Buklangan chiziqni barmaq yoki predmet bilan mustahkamlang. Chap yon tomondan qog‘ozni o‘ng tomonga buklang. Qog‘ozning chap buklangan qismini barmaq yoki predmet bilan mustahkamlang. Mustahkamlangan chiziqni chizg‘ich yordamida qo‘l bilan yirtib oling. Ikkiga buklangan uchburchakni oching. Shu tarzda qog‘ozdan kvadrat shakli hosil qilindi.

Bunda barcha saqlangan va buzilgan analizatorlardan foydalanish muhim: ko‘rish, eshitish, sezish, ta‘m va hid bilishga yo‘naltiriladi.

Qog‘ozdan kvadrat shaklini hosil qilish

Kvadrat

Mana, to‘rt tomon,
Har biri teng, Omon.
Uning nomi kvadrat,
Yodda tutgin har zamon.

2.2.5 -rasm. Tayyorlov sinf “Texnologiya” darsligida “Qog‘ozdan kvadrat shaklini hosil qilish” mavzusining berilishi.

Integratsiyalashgan mashg‘ulotlarni o‘tkazishda har bir bola bilan ishlashda, individual yondashuv tamoyiliga rioya qilinadi. Inegratsiya usulida olib borilgan mashg‘ulotlar yalpi tarzda olib boriladi. O‘quvchilarning imkoniyatlariga qarab topshiriqlar taqsimlandi. Integratsiyalashgan mashg‘ulotlarni tashkil etish afzaliklari:

o‘quvchilarining kognitiv faolligini faollashtirishga yordam beradi;

o'quvchilarning bilim faolligini rag'batlantiradi;
muvaqqiyatli o'rganish uchun xizmat qiladi;
fanlararo aloqalarni, turli ta'lim dasturlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rnatish orqali ta'lim mazmunining yaxlitligiga erishiladi;

o'quvchilar yangi bilimlarni olishga motivatsiya oladi;
umumiy madaniyatni shakllantiradi va rivojlantiradi;
olingan bilimlarni amaliyotda faolroq qo'llash imkoniyatini beradi;

o'quv jarayonidagi ortiqcha yuklamalarni olib tashlaydi;
tejalgan vaqtda o'quvchilar bilan ko'roq individual ishlash imkonini beradi.

Korreksion mashg'ulot o'qituvchilariga integratsiyalashgan mashg'ulotlarni tashkil etishda quyidagi tavsiyalarga rioya qilish taklif etildi.

1. Bolani tezkor va vizual tashxis qilish.

Bolalarning imkoniyatlariga qarab, bir nechta kichik guruhlarda ish olib borish. Bolalarning faoliyati kuzatiladi va aqliy, ruxiy holatlari tahlil qilinadi.

1-kichik guruhga idrok etish va yo'naltirish paytida teginish va eshitish usulidan foydalanadigan bolalar kiradi.

2-guruh - qisman markaziy ko'rish o'tkirligi 0,04 gacha bo'lgan bolalar, yaxshiroq ko'rish ko'zida tuzatish bilan, idrok etish va yo'naltirish paytida vizual – teginish—eshitish usulidan foydalanadilar.

3-guruh-ko'rish qobiliyati zaif bolalar, markaziy ko'rish o'tkirligi 0,05-0,2 .vizual analizator idrok etishda yetakchi hisoblanadi.

O'qituvchi-defektolog bolaning vizual tizimi faoliyatining individual xususiyatlarini bilishi kerak. Ko'rish qobiliyatining pastligi yoki ko'rishning chuqur pasayishi ko'pincha qo'shimcha ko'rish buzilishi bilan birga keladi, masalan, periferik ko'rishning torayishi, ko'rish sohasida ko'r dog'lar paydo bo'lishi, normal yorug'likka yuqori sezuvchanlik, ranglar va kontrastni tanishdagi qiyinchiliklar yoki bu buzilishlarning

kombinatsiyasi. Vizual analizatorning bir xil holatiga ega bo'lgan ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar (bir xil keskinlik va ko'rish maydoni bilan) uni ishlatish imkoniyatlari bilan bir - biridan farq qiladi: biri ko'rish qobiliyatini qo'llab - quvvatlaydigan vazifalarni bajarishi mumkin, ikkinchisi teginish, uchinchisi teginish va ko'rish.

2.Oftalmologik tavsiyalarni hisobga olgan holda maxsus ko'rgazmali qurollarni tanlash.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolani teginish yoki vizual-sezgir idrok etish uchun mo'ljallangan maxsus didaktik qo'llanmalarning mavjudligi darsda muhim ahamiyatga ega – bu uch o'lchovli va bo'rttirma tasvirlar bilan paypaslash kitoblari va o'yinlari. Gipermetropik astigmatizm va zaif ambliyopiya bilan og'rigan, ko'rish o'tkirligi 0,5 va 0,3 bo'lgan bolalar o'rta o'lchamdagi, chegarasiz, asosiy ranglar va soyalarning rang sxemasiga muhtoj. Ko'rish o'tkirligi past bo'lgan bolalar uchun o'rta va katta o'lchamdagi qirralar, ranglar sxemasi – boy, yorqin, xilma-xil bo'lishi kerak. Ko'rish o'tkirligi past va tug'ma nistagmus bo'lgan bolaga katta o'lchamdagi predmetlar taklif etiladi. Ular yorqin, ranglarga to'yingan, butun va bo'lak-bo'lak qismlardan iborat bo'ladi. Konvergent strabismus (g'ilaylik) bo'lgan bolalar 40 daraja burchakka ega bo'lgan stendda vazifalarni bajaradilar.

3.Bolaning yoshi, psixofizik imkoniyatlari, amaliy ko'nikma va malakalarning shakllanganlik darajasini hisobga olgan vazifa va mashqlarni ishlab chiqish.

Dars uchun vazifalar va didaktik mashqlarni tanlashda nafaqat bolalarning vizual tashxislari, balki har bir bolaning individual kognitiv imkoniyatlari, obyektiv dunyo va atrof olam haqidagi tasavvurlari darajasi, fazoda mo'ljol olish hamda kommunikativ faoliyat ko'nikmalari hisobga olinadi.

Shunday qilib, bolalarning bilim darajasi, ko'nikmalari va malakalariga qarab kichik guruhlar uchu topshiriqlar tayyorlaniladi. Bolalarning har bir kichik guruhi uchun tuzatish

vazifalari, mashqlar va ko'rsatmalar farqlanadi.

Birinchi kichik guruhning bolalari yuqori darajadagi bilim qobiliyatiga ega va ularga yuqori talablar qo'yiladi. Ular faol, darslarga katta qiziqish bildiradilar, o'qituvchilarning vazifalarini tez va mustaqil ravishda bajaradilar. Ikkinchi kichik guruhdagi bolalar bolaning rivojlanishiga qarab vazifalar va mashqlarni tanlashda individual yondashuvga muhtoj. Ular, ayniqsa, o'z mahoratiga ishonch bo'lmagan faoliyat turlarida yordamga muhtoj, har bir bolaga o'ziga xos yordam ko'rsatiladi, bu bolalar kamroq faol, vazifalar ancha sekin bajariladi va xatolarga yo'l qo'yib, ular har doim ham mustaqil ravishda sezilmaydi va tuzatilmaydi. Rivojlanishning uchinchi darajali bolalari uchun o'quv materialini qayta taqsimlash talab qilinadi, chunki bilimlarni o'zlashtirish tezligi sekinlashadi, material kognitiv qobiliyat va ishlash darajasiga muvofiq taklif etiladi. Bunday bolalar darslarga katta qiziqish bildirmaydilar, qiyinchiliklarga duch kelishadi, tashabbuskor emaslar. Integratsiyalashgan darsda defektolog-o'qituvchi ushbu kichik guruhdagi bolalarni individual yordam ko'rsatish uchun bitta ish joyida birlashtiradi. Modellash, loyihalash va qo'llash elementlari bilan birlashtirilgan (Texnologiya, Tabiatshunoslik) darslarda defektolog o'qituvchi har doim ko'rish o'tkirligi past, ko'rishning jiddiy buzilishi bo'lgan bolalar atrofida bo'ladi. Qoida tariqasida, bu bolalarda mayda qo'l motorikasi yaxshi rivojlanmaganligi sababli, andozalarni kesishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Dizayndagi vizual tahlil va sintez yetarli darajada emas, mikro muhit fazosida mo'ljal olish, harakatlanish bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud. Applikatsiya bilan ishlashda bolalarga katta o'lchamdagi applikatsiya bo'laklari taklif etiladi yoki varaqqa qora flomaster bilan applikatsiya bo'lagining konturi chizib beriladi yoki bolaning o'zi bo'rtma chiziq bo'ylab kesib chiqadi. O'qituvchi-defektolog bolani kuzatadi. Bajarilgan ishning har bir bosqichini aniqlaydi va bo'laklarning tekislikka to'g'ri yotqizilishini nazorat qiladi. Modellash jarayonida ko'zi ojiz bolalar taklif qilingan obyektning modifikatsiyasini

(yaxlit holatini) bilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu holda o'qituvchi-defektolog ishni bosqichma-bosqich bajarish uchun ish rejasini taklif qiladi. Ko'p hollarda namuna sifatida predmetning yaxlit ko'rinish taqdim qilinadi.

Matematika bilan integratsiyalashgan darslarda-bolalarda obyektlarni idrok etishning vizual va sezgir usullari shakllanadi, ko'rish o'tkirligi past bo'lgan bolaga tekis shakllarni hajmli jismlar bilan bog'lashni o'rgatish, obyektlarning kattaligini aralashtirish va qo'llash orqali taqqoslash va shu bilan bolalarning ko'rish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir. Bolalar bilan fazoda mo'ljal olish va harakatlanishni rivojlantirish bo'yicha vazifa hamda predmet tasavvuri hamda ko'ruv idrokini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi-defektologning sinfdagi nutqi ifodali va aniq bo'lishi kerak, ko'zi ojiz bola qiladigan, chizadigan hamma narsani talaffuz qilish kerak. Bunday lug'at ishi majburiy ravishda amalga oshirilishi kerak, chunki ko'plab ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar og'zaki nutq bilan ajralib turadi. Verbalizm - ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarda tajribaning kamligi va so'zning orqasida aniq g'oyalarning yo'qligi bilan izohlanadi, chunki ular tashqi dunyoning ko'plab obyektlari bilan faqat rasmiy-og'zaki tanishadi. Masalan, ular quyosh qanday ko'tarilishini, qush havoda qanday uchishini tasavvur qilishmaydi.

Tadqiqotchi-tiflopedagoglar M.I.Zemtsova, A.I.Kaplan, L.A.Novikova va boshqalar har bir alohida kasallik yoki neyrofiziologik sohaning og'ishi bilan o'quvchilarga individual yondashuv usullarini ishlab chiqishga undaganlar.[42] Demak, individual yondashuv tiflopedagogikada tez-tez uchraydigan, o'quv jarayonidir.

Ko'rishda nuqsoni bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida total ko'r va zaif ko'ruvchi bolalar ko'pincha bir sinfdagi o'qiydilar. Bularning barchasini o'qituvchi hisobga olishi kerak. Ko'zi ojizlar bilan ishlashda fazoviy tasavvurlarni to'ldirish va takomillashtirishga e'tibor berish kerak. Ko'zi ojiz bolalarga ta'lim berishda ularning vizual tasvirlarini e'tiborsiz qoldirib

bo'lmaydi, ularni takomillashtirish va yangi tasavvurlarni shakllantirish uchun muntazam ravishda foydalanish kerak. Zaif ko'ruvchi bolalarni o'qiyotganda, ulardagi qoldiq ko'rishni himoya qilish o'quvchilariga muvofiq foydalanish kerak. Ushbu guruhlarni o'qitishda individual yondashuvni har bir darsda yoki har qanday ishni bajarish paytida jalb qilish majburiy emas, faqat unga ehtiyoj tug'ilganda qo'llaniladi.

Bugungi kunda ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida murakkab nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun alohida sinflar tashkil etilmoqda masalan, ko'rish buzilishi bilan birgalikda aqliy zaiflik. Birlamchi nuqsonli ya'ni ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar sinfida o'quvchilar soni 10-12 nafardan, murakkab nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun alohida sinflarda esa 6-8 nafardan oshmasligi kerak.[16] Ta'lim muassasalarida mayda qo'l motorikasini rivojlantirish, predmet tasavvurini shakllantirish va ko'ruv idrokini rivojlantirish, mo'ljal olish va harakatlanish, ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlash bo'yicha kichik guruh va individual mashg'ulotlar olib boriladi. E.P.Sineva, S.V. Fedorenkolarning tadqiqotlariga ko'ra ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning katta qismida (29,2%) ko'rish buzilishi va boshqa nuqsonlar bilan murakkablashadi: neyropsixiatriyatrik, ichki organlar, nutqning buzilishi, vosita sferalar, eshitish qobiliyati va boshqalar. Bu pedagog uchun mavjud bo'lgan asoratlarni hisobga olgan holda bolalar bilan ishlashda individual yondashuvni talab qiladi.

O'qituvchi-defektologning ko'rish buzilishini o'rgatish va tuzatishda individual va tabaqalashtirilgan yondashuvi ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishidagi og'ishlarni bartaraf etish muammosini optimal hal qilish imkonini beradi. Ko'rish qobiliyati zaif bolalarda vizual idrokni rivojlantirish bo'yicha diagnostika ma'lumotlarining ijobiy dinamikasi integratsiyalashgan sinflar tizimida individual va differentsial yondashuvning muhimligini tasdiqlaydi.

6-MAVZU. KORREKSION-PEDAGOGIK ISHNI TASHKIL ETISHDA FOYDALANILADIGAN METODLAR VA DIDAKTIK O'YINLAR

V.I.Suxomlinskiy "Bolalarga jonim fido" asarida "o'yin-bu ulkan yorqin nuqta, bolaning ma'naviy dunyosiga atrofdagi dunyo haqidagi g'oyalar va tushunchalarning hayot beruvchi oqimi kiradi" – deydi.

V.I.Suxomlinskiyning nazariyasi asosida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni kompleks rivojlantirish hamda ular bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ish samaradorligini oshirish maqsadida korreksion mashg'ulotlar tashkil etilib, mashg'ulotlar davomida qo'llaniladigan metodikalar ishlab chiqildi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni mashg'ulotlarga qiziqtirishda turli ko'rgazmali-o'yinli metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim va tarbiyaning eng muhim vazifalaridan biri bu o'quvchilarning bilim faoliyatini rivojlantirish, bilimga qiziqishni shakllantirishdir. Ushbu vazifani bajarish o'quv ishlarida ham, darsdan tashqari vaqtlarda ham amalga oshiriladi. O'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan vositalar va usullar orasida didaktik o'yinlarga katta o'rin beriladi.

Didaktik o'yinlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, o'yinlarning o'zi asta-sekin murakkablashadi va bolalar oldida tobora qiyin savollar tug'iladi. Didaktik o'yin jarayonida bolaning rivojlanishi shundan iboratki, o'yin harakatlariga bevosita qiziqish asta-sekin aqliy operatsiyalar va vazifalarga bo'lgan qiziqishga o'tadi. Buni A.V.Zaporojes qayd etadi: "didaktik o'yinlarda ishtirok etib, bola faoliyatning protsessual va syujet tomonlariga kamroq qiziqadi va o'quv qiziqishlari, ba'zi yangi bilim va ko'nikmalarni egallash istagi bilan boshqarila boshlaydi" didaktik o'yinlar davomida bolalar e'tiborni, irodani rivojlantiradilar, faollik, o'ziga ishonch,

halollik va adolatni rivojlantiradilar. Bolalar o'yin qoidalariga rioya qilishni, maslahatlardan qochishni, o'yin jarayonini buzmaslikni, keraksiz harakatlardan saqlanishni o'rganadilar; didaktik o'yinlar vizual, eshitish, motorli vizualizatsiya usullari to'plamiga asoslanadi, ko'ngilochar savollar, topishmoqlarni o'z ichiga oladi, ularda ajablantiradigan daqiqalar, musobaqalar ishlatiladi. Bularning barchasi bolalarning aqliy faoliyatini faollashtirishga yordam beradi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni mashg'ulotlarga qiziqtirish maqsadida quyidagi didaktik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Metodika nomi	Maqsadi	O'tkazilish tartibi
Predmetni qo'l barmoq uchlari bilan his eting, oyog'ingiz bilan toping.	Teri-tuyish sezgirligi va teginish xotirasini rivojlantirish; predmet tasavvurini shakllantirish; mo'ljal olish, davolovchi jismoniy tarbiya ko'nikmalarini shakllantirish, ritmik harakatlarni tizimga solish, sirtlarning sifat belgilarini og'zaki nomlanishini o'rganish turli faoliyatlarda foydalanish.	Turli sirtlarga ega bo'lgan 7 ta katta taxta plitalar ketma-ketlikda jolashtiriladi, o'quvchi qo'lga sirt namunasi beriladi. Qo'l bilan sirt sekinlik bilan o'rganiladi. So'ngra o'quvchi plitkalar ustida yuradi. Oyoqlar bilan sirt namunasiga mos sirtni topadi. Asta sekin yangi sirtlar qo'shib boriladi. Shu sirtga mos tabiatda uchraydigan predmetlar misol keltiriladi. O'rganilgan sirt nomlari faol nutqda mustahkamlaniladi.
Meni tushun	Eshituv idroki, predmet tasavvuri shakllantiriladi, yangi so'zlarni faol nutqda foydalanishga o'rgatiladi.	Turli predmetlarga tavsif beriladi. Masalan, uning shakli doira, hajmi turiga qarab har xil bo'ladi. Futbolni u siz tasavvur qilib bo'lmaydi (koptok).

Maymunlar	Tanada mo'ljal olish, yangi so'zlarni faol nutqda foydalanishga o'rgatiladi.	Ikki o'quvchi qarma-qarshi turgan holda o'qituvchi topshirig'iga ko'ra tana a'zolarini ko'rsatadi. Vazifalarini sanaydi.
Qayerda?	Mo'ljal olish, teri-tuyish, pedmet tasavvurini rivojlantirish, yangi so'zlarni faol nutqda foydalanishga o'rgatiladi.	Bola o'ziga nisbatan o'ng/chap, old/orqa, tepa/past tomonda joylashgan predmetlarni o'rgandi, eslab qoladi. So'ngra ularga ta'rif beradi.

"Joyini top?"

Maqsad: ko'ruv idrok va xotirani, yaxlit idrokni, predmet tasavvurini, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

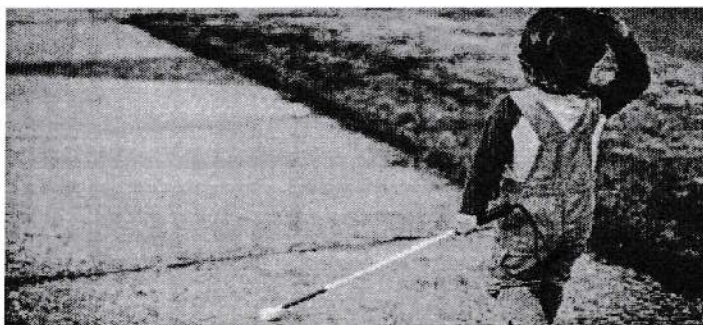
O'yin jarayoni: bola obyekt tasvirini uning silueti bo'yicha joylashtirishi kerak.

"Siz qayerdasiz"

Maqsad: fazoda mo'ljal olish

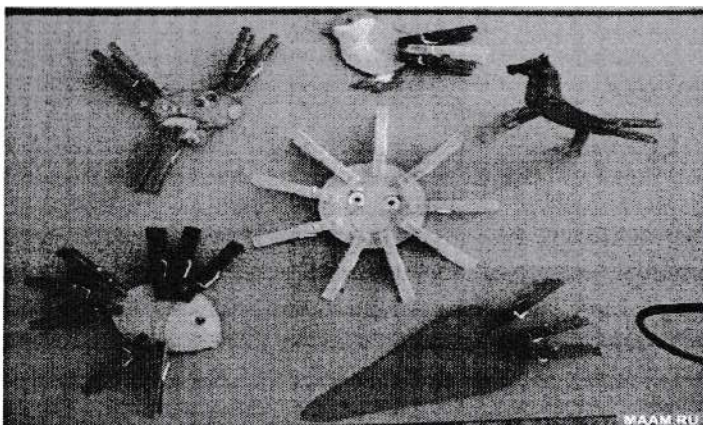
O'yin jarayoni. Bolalar notanish joyda, saqlangan analizatorlardan (hid, eshitish, teri tuyish) foydalanib, ular qaerdaligini aytib, maktabga yo'l topishlari kerak.

Teri tuyish va mayda qo'l mototrikasini rivojlantirish "Masxaraboz qisqichlari"

Maqsad: mayda qo'l mototrikasini rivojlantirish, ikkala qo'l faoliyatini muvofiqlashtirish, ranglarni idrok etish, qat'iyatlilikni tarbiyalash.

O'yin jarayoni: qisqichlar predmet rangiga qarab tanlanadi. Quyosh "nurlar" uchun sariq rangli qisqichlar, samolyot uchun qanotlar, sabzi uchun barglar, qush uchun dum.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2023-yil. (<https://lex.uz/uz/docs/-6445145>)
2. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, 07.01.2008-yildagi O'RQ-139-son. (<https://lex.uz/acts/-1297315>)
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. (<https://lex.uz/docs/-5013007>)
4. O'zbekiston Respublikasining "Keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qonuni, 26.12.2016-yildagi O'RQ-415-son. (<https://lex.uz/docs/3083192>)
5. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni, 15.10.2020 yildagi O'RQ-641-son. (<https://lex.uz/docs/-5049511>)
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 13.10.2020-yildagi PQ-4860-son. (<https://lex.uz/docs/-5044711>)
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 14.04.2022 - yildagi PQ-209-son. (<https://lex.uz/ru/docs/-5966089>)
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek imoishora tili va brayl alifbosini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" qarori, 20.10.2022 yildagi PQ-407-son. (<https://lex.uz/uz/docs/-6248467>)

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori, 27.02.2023-yildagi PQ-74-son. (<https://lex.uz/docs/-6391378>)
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 01.12.2017 yildagi PF-5270-son. (<https://lex.uz/docs/-3436192>)
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi To'g'risida"gi Farmoni, 07.02.2017-yildagi PF-4947-son. (<https://lex.uz/docs/-3107036>)
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoyishi, 01.08.2017-yildagi F-5006-son. (<https://lex.uz/docs/-3290912>)
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari faoliyati to'g'risida"gi Qarori, 17.05.2007-yildagi 100-son. (<https://lex.uz/docs/-120308513>)
14. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 13.05.2019-yildagi 391-son (<https://lex.uz/docs/-4333062>)

15. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Reabilitatsiya markaziga ega bo'lgan davlat ixtisoslashtirilgan ko'p tarmoqli maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qarori, 11.08.2021-yildagi 510-son (<https://lex.uz/docs/-5574859>)
16. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori, 12.10.2021-yildagi 638-son. (<https://lex.uz/ru/docs/-5679836>)
17. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari (maktab va maktab-internatlar) hamda uzoq vaqtdavolanishga muhtoj bolalarning uyda yakka tartibda ta'lim olishi uchun 2022-2023-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejalarini tasdiqlash to'g'risida"gi Buyruq. 26.08.2022-yil 282-son.
19. Abidova N.Z. "Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar og'zaki nutqida kamchiliklarni bartaraf etish texnologiyalari". p.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent-2018.
20. Ahmedov N.K. Atlas (Odam anatomiyasi) "O'zbekiston milliy ensklopediyasi" matbaa uyi Toshkent – 2018.
21. Amirsaidova Sh "Maxsus pedagogika taraqqiyotida Sharq mutaffakirlari g'oyalarining o'rni". Ped.fan. nom.diss. avtoreferat. Toshkent 2006.
22. Ayupova M. Logopediya. –T.: "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati", 2007.
23. Давыдов В.В. О понятии развивающего обучения. Сборник статей. – Томск: Пеленг, 1995.

24. Dangalov S.M. "Tiflopedagogika tarixi va uning ahamiyati" Toshkent-2010.
25. Денискина В.З., Костючек Н.С. "Содержание и методы коррекционной работы по развитию осязания" Особенности проведения занятий со слепыми детьми в часы коррекции: учебно-методическое пособие. под ред. Л.И. Солнцевой. – М., 1990.
26. Денискина В.З. "К вопросу о классификации детей с нарушением зрения и вторичных отклонениях в их развитии" Всероссийские педагогические чтения. – М., 2007.
27. Детская практическая психология. (Под ред Т.Д.Марциновской) – Москва «Гардорики», 2000
28. Джураев Р.Х., Цой М.Н., Данияров Б.Х., Гайер Т.В. Интерактивный комплекс в образовательном процессе/ –Т.: Шары, 2001
29. Дидро Д. "Письма о слепых в назидание зрячим" Избранные философские произведения. – М.: ОГИЗ, 1941.
30. Дружинина Л.А., Осипова Л.Б. В помощь тифлопедагогу ДОУ: учебно-методическое пособие для студентов высших педагогических учебных заведений дефектологических факультетов. – Челябинск, 2010.
31. Дружинина Л.А. "Типологические особенности зрительных предметных представлений, пространственной и социально-бытовой ориентировки дошкольников с нарушениями зрения" Актуальные проблемы коррекционной педагогики и психологии: сб. научных трудов. под общ. ред. М.К. Шеремет, Н.В. Базымы. – Киев: Д1А, 2015.

32. Дружинина Л.А., Осипова Л.Б., Плаксина Л.И. Психолого-педагогическое сопровождение дошкольников с нарушениями зрения в условиях инклюзивного образования: учебно-методическое пособие. – Челябинск, 2017.
33. Егорова Л.В. "Использование сохранных анализаторов в работе со слабовидящими детьми" Дошкольная педагогика. 2006.
34. Ермаков В.П. "Основы тифлопедагогики" (развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения) учебное пособие для вузов. Владос -2000.
35. Если ваш ребёнок не такой, как другие...: Кн.для родителей детей с ограниченными возможностями здоровья / Под.ред. О.И.Волжиной. – М., 1997.
36. Галогузовой М.А., Л.В.Мардахаева. Методика и технология работы социального педагога. –М.: 2004, «Академия».
37. Головина Т.П., Рудакова Л.В. Коррекционно-педагогическая работа с сюжетной картинкой в специальном детском саду для детей с нарушением зрения // Психологическое изучение слепых и слабовидящих и методика работы с ними. – Л., 1990.
38. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики. –М. «Академия», 1999.
39. Гончарова Е.Л. Формирования базовых компонентов читательской деятельности у детей с глубокими нарушениями зрения и слуха//Дефектология. – 1995. № 4.
40. Гуровец Г., Ленюк Я.Я. Коррекционно-развивающие игры как метод обучения в специальной педагогике // Дефектология.-2006.-№2.
41. Жинкин Н.И. Язык -речь- творчество. / Н.И.Жинкин (избранные труды). –М.: "Лабиринт", 1998.

42. Каплан А.И. "Развитие зрительного восприятия у детей с остаточным зрением" Материалы симпозиума по дошкольному воспитанию детей с нарушениями зрения. Москва-1980.
43. Костючек Н.С., Денискина В.З. "Особенности проведения занятий со слепыми детьми в часы коррекции" учебно-методич. пособие под ред. Л.И. Солнцевой. Москва - 1990.
44. Лаксина Л.И. Теоретические основы коррекционной работы в детских садах для детей с нарушением зрения. М.: Город, 1998.
45. Литвак А.Г. "Тифлопсихология" учебное пособие для вузов "Просвещение" Москва-1985.
46. Литвак А.Г. "Психология слепых и слабовидящих" учебное пособие для вузов. – СПб.: РГПУ, 1998.
47. Madazizova D.R. "Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning klinik asoslari" o'quv qo'llanma. "O'zbekiston faylasuflari milliv jamiyati" nashriyoti. Toshkent – 2018.
48. Макаренко А.С. "Педагогические очерки" "Педагогика" Москва-1983.
49. Мардахаев Л.В. и др. "Специальная педагогика" учебное пособие "Юрайт" Москва 2014.
50. Монтессори М. "Дети – другие" Уникальная методика раннего развития. АСТ-2014
51. Muminova L.R., SHomaxmudova R. SH. Imkoniyati cheklangan bolalarni individual korreksion-rivojlantirish dasturining metodik asoslari. –T.: "Razzoqov O.J. bosmaxonasi". 2007.
52. Musayev D.A. "Ko'rishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda geografiya o'qitishni takomillashtirish texnologiyasi" p.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent-2022.
53. Muxsieva A. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. T.: 2005.

54. Настольная книга дефектолога./Т.Б.Епифанцев. Ростов на Дону: "Феникс", 2006
55. Nurmuxamedova L.Sh. Oilada nogiron farzandni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari. Ped.fan. nom. diss.avtoref.-T.:TDPU,2005.
56. Pedagogika./A.Q.Munavvarov tahriri ostida. T.: "O'qituvchi", 1996. -198 b.
57. Педагогика. /Б.Лихачев. М.: "Юрайт", 2000.
58. Плакшина Л.И. "Психолого-педагогическая характеристика детей с нарушением зрения" учебное пособие "РАОИКП" Москва-1999.
59. Под ред. Подколзиной Е.Н. "Социализация дошкольников с нарушением зрения средствами игры" - М.: Город Детства, 2006г.
60. Qodirova F.U. "Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning samarali texnologiyalari" p.f.d. (DSc) dissertatsiyasi
61. Qodirova F.U. va Xusnuddinova Z.X. "Tiflopedagogika" o'quv qo'llanma. "ZeboPrint". Toshkent – 2023.
62. Raxmanova V.S. "Defektologiya asoslari" (korreksion pedagogika) darslik "NISO POLIGRAF" Toshkent-2017.
63. Sayfullayeva I.Q. "Bo'lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda arttexnologiyalardan foydalanish" p.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi. Chirchiq-2023.
64. Suxomlinskiy V.A. "Tarbiya to'g'risida" 1973 .
65. Тарасова А.И., Кривцова С.Ф. Дидактическая игра, как средство развития осязания и мелкой моторики у детей с нарушением зрения (г. Владимир)
66. Тумаева Ю.В. "Особенности коррекционно-педагогической работы с детьми с нарушением зрения. Материалы X Международной студенческой научной конференции "Студенческий научный форум 2021".

67. Удальцова Е.И. "Дидактические игры в воспитании и обучении дошкольников" Минск 1976.
68. Ушинский К.Д. Родное слово (книга для учащихся.): О наглядном обучении./К.Д.Ушинский.-М.: Издательство Юрайт,2018
69. Выготский Л.С. Основы дефектологии: учебник для вузов. Специальная литература. – СПб.: Лань, 2003
70. Выготский Л.С. Психология развития человека: учебник для вузов. Специальная литература. – М.: Смысл, 2005.
71. Yunusova X.Sh. "Innovatsion ta'lim klasteri muhitida bo'lajak defektologlarni inklyuziv ta'limga tayyorlash" p.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi. Chirchiq-2023.
72. Земцова М.И. Пути компенсации слепоты. – Москва, Просвещение, 1956.
73. Ziyomuhammadov B., SH.Abdullaeva. Ilg'or pedagogik texnologiya-nazariya va amaliyot. Toshkent. "Tibbiyot". 2001,
74. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. T.: "-Tib kitob", 2009.
75. Шматко Н. Дети с отклонениями в развитии. М.: Аквариум. 1997.
76. Шомахмудова Р.Ш. Алоҳида ёрдамга мухтож болаларни инклюзив таълимга тайёрлаш. Халқаро анжуман.-Т.: "Узинкомцентр" 2001.
77. <https://infourok.ru>.
78. <https://ru.wikipedia.org/>.
79. <https://www.dissercat.com/>
80. <https://education-uzb.pdf/>

XUSNUDDINOVA ZULAYXO XAMIDULLAYEVNA

**KO'ZI OJIZ BOLALAR BILAN
OLIB BORILADIGAN
KORREKSION-PEDAGOGIK
ISH MAZMUNI**

USLUBIY QO'LLANMA

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Isxoqov

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.
Bosishga ruxsat etildi 06.10.2024 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi. "Cambria"
garnituras. Hisob-nashr tabog'i. 4,875.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 2306183.

«Osiyo tur» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
+998 (94) 673-66-56, +998 (97) 017-01-01

